

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΚΑΣΤΡΟΥ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ

ΕΞΕΤΑΣΤΡΙΑ: Δρ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΚΑΒΒΑΔΙΑ

ΕΠΟΠΤΗΣ : Δρ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΕΣ: ΜΑΡΚΟΥ ΕΙΡΗΝΗ , ΚΟΡΑΚΙΑΝΙΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Περίληψη

Η πτυχιακή εργασία εστιάζει στο Αγγελόκαστρο, ένα σημαντικό βυζαντινό κάστρο της Κέρκυρας, το οποίο κατασκευάστηκε τον 13ο αιώνα από τον Μιχαήλ Β΄ Κομνηνό και διαδραμάτισε στρατηγικό ρόλο στην άμυνα του νησιού. Η μελέτη εξετάζει την ιστορική, αρχιτεκτονική και πολιτιστική σημασία του κάστρου, ενώ παράλληλα προτείνει τρόπους για την αποκατάσταση και ανάδειξή του με σύγχρονες μεθόδους συντήρησης και αποκατάστασης. Η εργασία ξεκινά με μια εισαγωγή στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά της Κέρκυρας, επισημαίνοντας τη στρατηγική σημασία του Αγγελοκάστρου. Στη συνέχεια, η μεθοδολογία περιλαμβάνει αρχαιολογική έρευνα, κοινωνική ανάλυση και σύγχρονες πρακτικές αποκατάστασης, με στόχο την ανάδειξη του τουριστικού και πολιτιστικού δυναμικού του κάστρου.

Η ιστορική αναδρομή καλύπτει την αρχαία, μεσαιωνική και νεότερη ιστορία της Κέρκυρας, δίνοντας έμφαση στη βενετική κυριαρχία και την εποχή των επιδρομών. Η ανάλυση του Αγγελοκάστρου περιλαμβάνει την εξέταση των ευρημάτων και των διαδοχικών φάσεων οχύρωσης, υπογραμμίζοντας τη στρατηγική του σημασία και την αντίστασή του στις επιθέσεις. Οι προτάσεις αναδόμησης περιλαμβάνουν τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς με σύγχρονες και παραδοσιακές τεχνικές, τη δημιουργία μουσειακών χώρων, την προώθηση του τουρισμού και την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας. Προτείνεται επίσης η δημιουργία εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων, η οργάνωση συνεδρίων και η συνεργασία με πανεπιστήμια για την προώθηση της επιστημονικής έρευνας.

Η εργασία καταλήγει ότι η στρατηγική θέση της Κέρκυρας και του Αγγελοκάστρου προσέφερε σημαντικά πλεονεκτήματα άμυνας και εποπτείας της περιοχής. Η αποκατάσταση και ανάδειξη του κάστρου μπορεί να ενισχύσει την πολιτιστική και τουριστική ταυτότητα της Κέρκυρας, προσφέροντας σημαντικά οφέλη στην τοπική κοινωνία και οικονομία.

Λέξεις κλειδιά

Αγγελόκαστρο, Κέρκυρα, Βυζαντινά κάστρα, Ιστορική κληρονομιά, Πολιτιστική κληρονομιά, Αρχιτεκτονική, Αποκατάσταση μνημείων

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	3
Λέξεις κλειδιά	4
Πίνακας περιεχομένων	5
Πίνακας εικόνων	6
Πρόλογος	7
Κεφάλαιο 1ο – Εισαγωγικές παρατηρήσεις	8
1.1 Εισαγωγή	8
1.2 Σκοπός μελέτης	9
1.3 Μεθοδολογία έρευνας	10
Κεφάλαιο 2ο – Παρουσίαση μελέτης περίπτωσης	11
2.1 Η περιοχή μελέτης	11
Κεφάλαιο 3ο – Ιστορική αναδρομή	17
3.1 Σύντομη παρουσίαση της ιστορίας της Κέρκυρας	17
3.2 Αγγελόκαστρο: Ιστορική Κριτική Ανάλυση	23
Κεφάλαιο 5ο - Προτάσεις αναδόμησης της περιοχής	35
Κεφάλαιο 6ο - Συμπεράσματα	49
Βιβλιογραφικές αναφορές	50

Πίνακας εικόνων

Εικόνα 1. Σχηματική αναπαράσταση των κυριότερων σημείων του κάστρου (Χονδρογιάννης & Βρανίκας, 2005).....	11
Εικόνα 2. Κάτοψη του Vincenzo-Maria Coronelli , 1688 (Καστρολόγος. 2024)	12
Εικόνα 3. Τοποθεσία του κάστρου (Καστρολόγος. 2024)	13
Εικόνα 4. Ο ναός εντός του Αγγελόκαστρου (Χονδρογιάννης & Βρανίκας, 2005)	15
Εικόνα 5. Χάρτης της Κέρκυρας του 15 ^{ου} αιώνα (Αθανάσαινας 2008)	21
Εικόνα 6. Χάρτης της Κέρκυρας του έτους 1685 (Λιβιεράτος & Μπεριάτος, 2001)..	22
Εικόνα 7. Έγγραφο που αναφέρεται στον περιορισμό του αριθμού φρουράς του Αγγελόκαστρου (Ασωνίτης, 2009).....	30
Εικόνα 8. Χάρτης της εποχής της Ναυμαχίας της Ναυπάκτου, στον οποίο εικονίζεται το Ναυτικό Νοσοκομείο της Αγίας Ιουστίνης (Αθανάσαινας, 2008)	33
Εικόνα 9. Το Αγγελόκαστρο το 1955 (Φωτογραφικό αρχείο: Θεόδωρος Μεταλληνός Πηγή: www.corfuland.gr)	35
Εικόνα 10. Το Αγγελόκαστρο (2024)	40
Εικόνα 11. Το προπύργιο(2024).....	40
Εικόνα 12. Η εκκλησία της Αγίας Κυριακής (2024).....	41
Εικόνα 13,14. Τοιχογραφίες μέσα στην εκκλησία(2024).....	42
Εικόνα 15. Εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ και Γαβριήλ(2024).....	42
Εικόνα 16. Βυζαντινό Γλυπτό(2024).....	43
Εικόνα 17. Τοποθεσία κανονιών (μπομπάρδες)(2024).....	43
Εικόνα 18. Οι 12 τάφοι των μοναχών(2024).....	44
Εικόνα 19. Οι δεξαμενές(2024).....	44
Εικόνα 20. Ο πλάτανος που φύτεψαν χωριανοί του χωριού Κρήνη(2024).....	55

Πρόλογος

Το Αγγελόκαστρο, ένα από τα σημαντικότερα βυζαντινά κάστρα της Ελλάδας, βρίσκεται στη βορειοδυτική ακτή της Κέρκυρας και αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού. Κατασκευασμένο τον 13ο αιώνα από τον Μιχαήλ Β΄ Κομνηνό, το κάστρο υπηρέτησε πολλούς στρατηγικούς σκοπούς, προσφέροντας άμυνα και ελέγχοντας σημαντικές θαλάσσιες οδούς. Στόχος της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι να εξετάσει την αρχαική προσέγγιση του Αγγελοκάστρου και να προτείνει ιδέες για την αναδόμησή του, εστιάζοντας σε ιστορικά, αρχιτεκτονικά και πολιτιστικά δεδομένα, ώστε να αναδειχθεί η διαχρονική του αξία και να ενισχυθεί η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Κεφάλαιο 1^ο – Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1.1 Εισαγωγή

Η Κέρκυρα, το βορειότερο νησί του Ιονίου πελάγους, διακρίνεται για την πλούσια ιστορία και πολιτιστική της κληρονομιά. Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της, αποτέλεσε σταυροδρόμι πολιτισμών και πεδίο πολλαπλών κατακτήσεων, από τους αρχαίους Έλληνες έως τους Ενετούς και τους Βρετανούς. Το Αγγελόκαστρο, που δεσπόζει στη βορειοδυτική πλευρά του νησιού, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μνημεία αυτής της πολυτάραχης ιστορίας. Κατασκευασμένο τον 13ο αιώνα από τον Μιχαήλ Β΄ Κομνηνό, το κάστρο προστάτευε το νησί και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην άμυνα και τον έλεγχο των θαλάσσιων οδών.

Το κάστρο αυτό, χτισμένο σε στρατηγική θέση σε απότομο λόφο, όχι μόνο προσέφερε ασφάλεια στους κατοίκους του νησιού, αλλά λειτουργούσε και ως παρατηρητήριο. Η δομή και η αρχιτεκτονική του Αγγελοκάστρου αποκαλύπτουν σημαντικές πτυχές της βυζαντινής αρχιτεκτονικής και στρατιωτικής τέχνης. Παράλληλα, η ιστορία του συνδέεται άρρηκτα με την ανάπτυξη και εξέλιξη της Κέρκυρας, επηρεάζοντας την κοινωνική και οικονομική ζωή των κατοίκων.

1.2 Σκοπός μελέτης

Η παρούσα πτυχιακή εργασία έχει ως σκοπό την αρχειακή προσέγγιση του Αγγελοκάστρου και την παρουσίαση προτάσεων για την αναδόμηση και αποκατάστασή του. Με την ενδελεχή μελέτη ιστορικών πηγών και την ανάλυση των στοιχείων του κάστρου, θα επιχειρηθεί η αναγνώριση και ανάδειξη της ιστορικής και πολιτιστικής του σημασίας. Η εξέταση των συνθηκών της εποχής θα συμβάλει στην κατανόηση του πλαισίου μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε το κάστρο και θα επιτρέψει την εκπόνηση τεκμηριωμένων προτάσεων για την αποκατάστασή του.

Η εργασία θα εστιάσει σε σύγχρονες μεθόδους αποκατάστασης, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη διατήρηση της ιστορικής αυθεντικότητας όσο και την ανάγκη για τη βελτίωση της δομικής ακεραιότητας του μνημείου. Με την εφαρμογή τεχνικών συντήρησης και αναστήλωσης, το Αγγελόκαστρο μπορεί να αναδειχθεί ως κεντρικός πόλος έλξης τουριστών και ερευνητών, ενισχύοντας σημαντικά την τοπική οικονομία. Παράλληλα, θα προβληθεί η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά της Κέρκυρας, προσελκύοντας ενδιαφέρον τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Μέσω της τεκμηρίωσης και της επιστημονικής ανάλυσης, θα παρουσιαστούν στρατηγικές που θα διασφαλίσουν την αειφορία και τη μακροχρόνια προστασία του μνημείου, ενισχύοντας παράλληλα την πολιτιστική ταυτότητα του νησιού.

1.3 Μεθοδολογία έρευνας

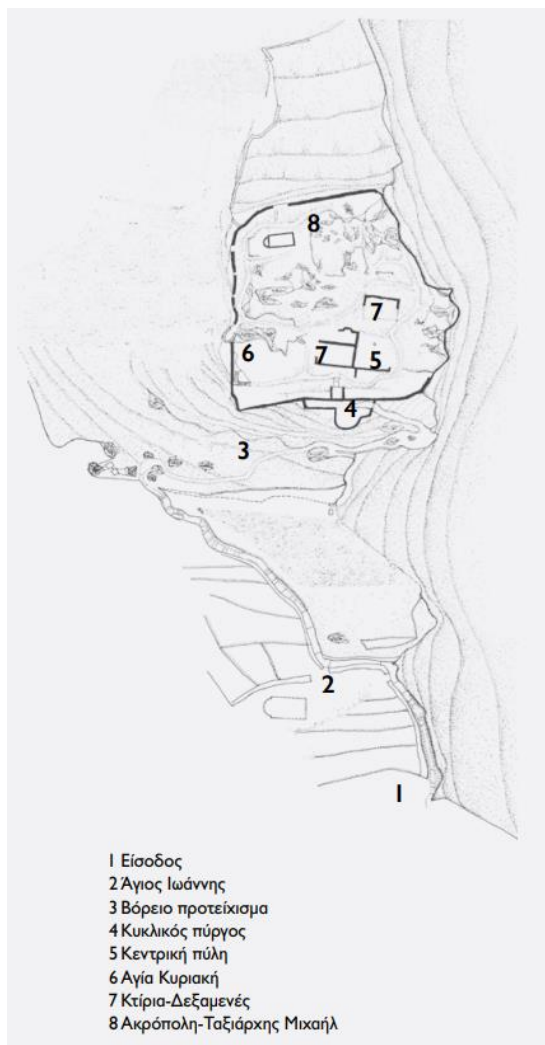
Η μεθοδολογία της παρούσας έρευνας βασίζεται σε μια διεπιστημονική προσέγγιση που περιλαμβάνει αρχαιακή έρευνα, κοινωνική ανάλυση και σύγχρονες πρακτικές αποκατάστασης, με έμφαση στις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις και τον τουρισμό. Αρχικά, πραγματοποιήθηκε συλλογή και κριτική ανάλυση ιστορικών πηγών από αρχεία, βιβλιοθήκες και ψηφιακές βάσεις δεδομένων, περιλαμβάνοντας έγγραφα, χάρτες, περιγραφές και αναφορές που σχετίζονται με το Αγγελόκαστρο. Στη συνέχεια, εξετάστηκαν οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής κατασκευής και χρήσης του κάστρου, προσδιορίζοντας τον ρόλο του στην τοπική κοινωνία. Η ανάλυση αυτή προσέφερε τις δυνατότητες ανάπτυξης τουρισμού μέσω της αναστήλωσης του Αγγελόκαστρου, αξιολογώντας τις τάσεις του τουρισμού στην Κέρκυρα και τις επιπτώσεις της αποκατάστασης στην τοπική οικονομία.

Η ανασκόπηση της σχετικής λογοτεχνίας συμβάλει στη μελέτη σύγχρονων πρακτικών αποκατάστασης ιστορικών μνημείων, ενώ οι προτάσεις που αναπτύχθηκαν είναι βασισμένες στα ευρήματα της αρχαιακής και κοινωνικής ανάλυσης. Τέλος, η ανάλυση των δεδομένων και η σύνταξη προτάσεων διατυπώθηκαν με έμφαση στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας και την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Κεφάλαιο 2^ο – Παρουσίαση μελέτης περίπτωσης

2.1 Η περιοχή μελέτης

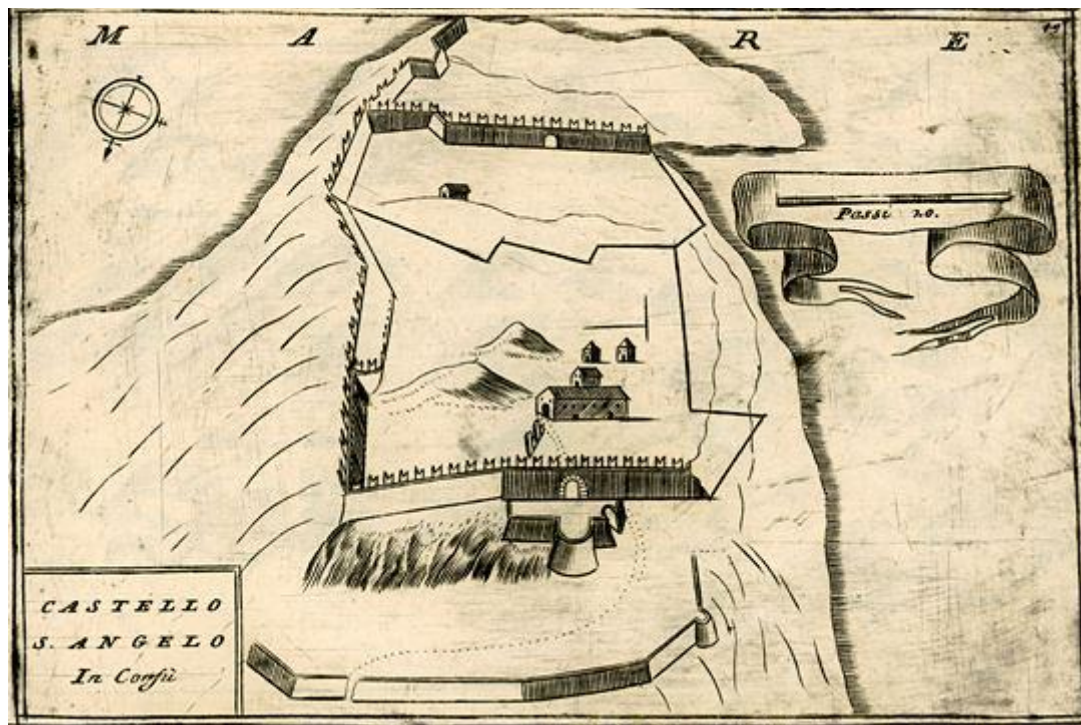
Το Αγγελόκαστρο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα βυζαντινά κάστρα της Ελλάδας και βρίσκεται στη βορειοδυτική ακτή της Κέρκυρας, κοντά στην Παλαιοκαστρίτσα. Η μελέτη του Αγγελοκάστρου βασίζεται σε ιστορικές, αρχιτεκτονικές και κοινωνικές πτυχές, με στόχο την ανάδειξη της πολιτιστικής του σημασίας και τη συμβολή του στην τοπική κοινωνία και οικονομία. (2 & 11)

Εικόνα 1. Σχηματική αναπαράσταση των κυριότερων σημείων του κάστρου (Χονδρογιάννης & Βρανίκας, 2005)

(2) Αθανάσainaς, 2008, (11) Χονδρογιάννης & Βρανίκας, 2005

Το κάστρο χτίστηκε τον 13ο αιώνα από τον Μιχαήλ Β΄ Κομνηνό και αποτέλεσε στρατηγικό οχυρό για την άμυνα της δυτικής ακτής του νησιού (5). Οι ανασκαφές του 1999 αποκάλυψαν ευρήματα που χρονολογούνται από τον 5ο έως τον 7ο αιώνα, αποδεικνύοντας ότι η θέση ήταν οχυρωμένη ήδη από την αρχαιότητα (11). Το Αγγελόκαστρο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην απώθηση των Τούρκων κατά τις πολιορκίες της Κέρκυρας (2) και ήταν η πρωτεύουσα του νησιού κατά την Ενετοκρατία (1386-21797) (10). Βρίσκεται σε υψόμετρο 305 μέτρων και αποτελείται από έναν ψηλό περίβολο στην κορυφή του λόφου (7). Η είσοδος βρίσκεται στη βόρεια πλευρά και προστατεύεται από έναν κυκλικό πύργο. Στα ανατολικά, ένα μικρό παρεκκλήσι αφιερωμένο στην Αγία Κυριακή περιλαμβάνει τοιχογραφίες του 18ου αιώνα (1). Στο υψηλότερο σημείο της ακρόπολης βρίσκεται ο ναός του Ταξιάρχη (Αρχάγγελου Μιχαήλ), ανακατασκευασμένος το 1735 (8).

Εικόνα 2. Κάτοψη του Vincenzo-Maria Coronelli , 2688 (Καστρολόγος. 2024)

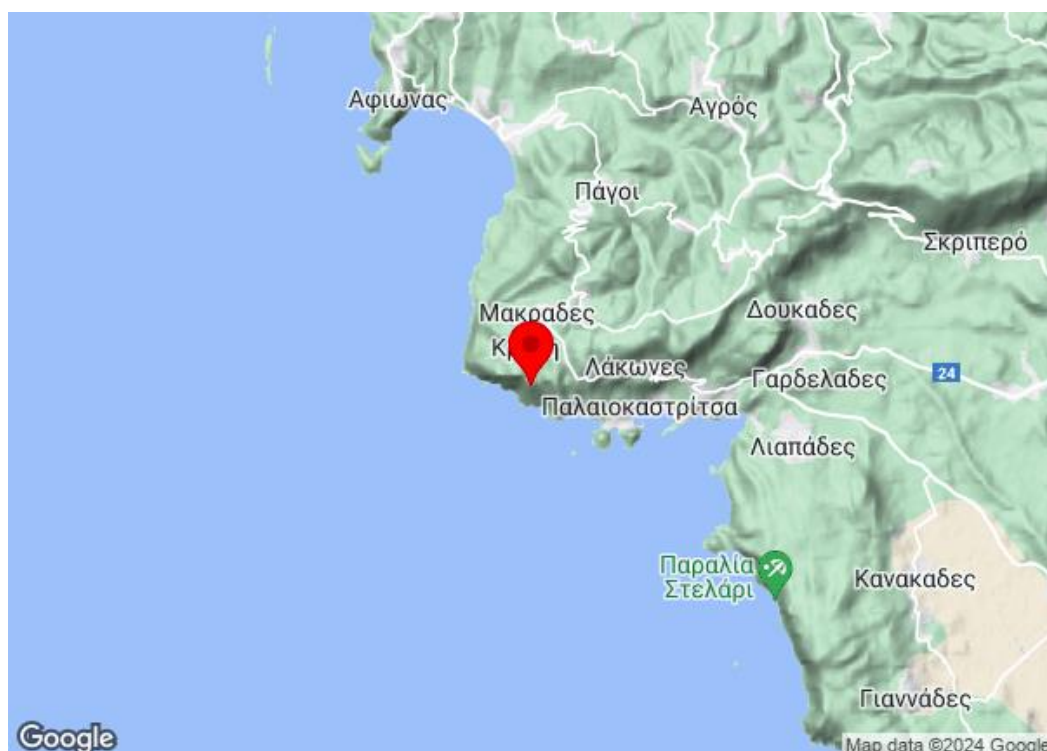
(1) Αγγελομάτη – Τσουγκαράκη Ε. 2000., (2) Αθανάσαινας, Γ. (2008).

(5) Ασωνίτης, Σ. (1999). , (7) Καστρολόγος. (2024).

(8) Λιβιεράτος Ε. και Μπεριάτος Η. (επιμ.) 2002.

(10) Παππάς Θ.Γ. και Πρέκα - Αλεξανδρή Κ. 2000 , (11) Χονδρογιάννης & Βρανίκας, 2005

Το Αγγελόκαστρο περιλαμβάνει έναν ψηλό περίβολο στην κορυφή του λόφου, με την είσοδο να βρίσκεται στη βόρεια πλευρά, πλαισιωμένη από ένα ημικυκλικό πλάτωμα. Η δυτική πλευρά του κάστρου είναι φυσικά οχυρωμένη από απότομους βράχους, χωρίς ανάγκη τειχών. Στις ανατολικές και νότιες πλευρές, καθώς και στη βόρεια, υπήρχαν εξωτερικοί αμυντικοί περίβολοι, οι οποίοι λειτουργούσαν και ως αναλημματικοί τοίχοι για τη συγκράτηση του εδάφους. Στο υψηλότερο σημείο της οχύρωσης βρίσκεται η ακρόπολη με την κεντρική είσοδο στα βόρεια, προστατευόμενη από κυκλικό πύργο (5). Αντικριστά από την κύρια πύλη, τα ερείπια των κτιρίων αποτελούσαν τα καταλύματα της φρουράς, ενώ υπήρχαν και τρεις υπόγειες δεξαμενές νερού για την ύδρευση του κάστρου. Μικρή πύλη υπήρχε και στη νότια πλευρά, ενώ επάλξεις σώζονται στη βορειοδυτική γωνία της οχύρωσης (2).

Εικόνα 3. Τοποθεσία του κάστρου (Καστρολόγος, 2024)

(2) Αθανάσainaς, 2008.

(5) Ασωνίτης, 1999.

Στο ανώτερο σημείο της ακρόπολης του Αγγελοκάστρου βρίσκεται ο μικρός ναός του Ταξιάρχη-Αρχαγγέλου Μιχαήλ, χτισμένος πάνω σε προγενέστερο πιθανότατα παλαιοχριστιανικό τρίκλιτο ναό. Στα δυτικά, οι ανθρωπόσχημοι τάφοι λαξευμένοι στο βράχο δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς, ώστε να αποσαφηνιστεί η προέλευση και η χρονολόγησή τους (8). Στα ανατολικά, κάτω από μεγάλο όγκο βράχου, υπάρχει ένα μικρό παρεκκλήσιο αφιερωμένο στην Αγία Κυριακή, με τοιχογραφίες που χρονολογούνται στον 18ο αιώνα. Ο ναός στη σημερινή του μορφή είναι ένα μικρό ορθογώνιο κτίσμα με ημικυκλική αψίδα στην ανατολική πλευρά. Κατά τις αναστηλωτικές εργασίες του 1999, αποκαλύφθηκαν πολλά στοιχεία για την ιστορία του μνημείου με την καθαίρεση νεότερων επιχρισμάτων που κάλυπταν τις τοιχοποιίες, σε συνδυασμό με τα ανασκαφικά δεδομένα (11).

Εικόνα 4. Ο ναός εντός του Αγγελόκαστρου (Χονδρογιάννης & Βρανίκας, 2005)

(8) Λιβιεράτος & Μπεριάτος, 2001.

(11) Χονδρογιάννης & Βρανίκας, (2005)

Ο ναός, αφιερωμένος στον Ταξιάρχη-Αρχάγγελο Μιχαήλ, οικοδομήθηκε κατά τους ύστερους βυζαντινούς ή τους πρώτους μεταβυζαντινούς χρόνους πάνω στα ερείπια ενός προγενέστερου κτιρίου . Οι ανασκαφές έδειξαν ότι το προγενέστερο αυτό κτίριο, πιθανότατα δύο οικοδομικών φάσεων, ήταν τρίκλιτη βασιλική με νάρθηκα στα δυτικά και ορθογώνια αψίδα στο ιερό . Ο σημερινός ναός, κατά την ανέγερσή του, ενσωμάτωσε το νοτιοδυτικό τμήμα της παλαιότερης τοιχοποιίας, όπου υπάρχει ένα ορατό σήμερα πλίνθινο αψίδωμα βυζαντινής εποχής. Τα ελάχιστα διασωθέντα μικρά σπαράγματα τοιχογραφιών τεκμηριώνουν ότι ο ναός του Ταξιάρχη ήταν κάποτε τοιχογραφημένος (6). Το αμφίγλυφο θωράκιο που εκτίθεται σήμερα στο εσωτερικό του ναού χρησιμοποιούνταν ως Αγία Τράπεζα, όπως και το αντίστοιχό του στην κρύπτη της Αγίας Κυριακής χαμηλά στο ανατολικό τείχος. Τα δύο αυτά μαρμάρινα θωράκια, που ανήκουν σε παλαιοχριστιανικό ναό του 5ου-6ου αιώνα, αποτελούν σημαντικά στοιχεία για την ιστορική τεκμηρίωση και χρονολόγηση όχι μόνο του ναού του Ταξιάρχη αλλά και του φρουρίου γενικότερα (9).

Επιπλέον, η στρατηγική θέση του Αγγελοκάστρου επέτρεπε την εποπτεία και τον έλεγχο της ευρύτερης περιοχής (7). Κατά τη διάρκεια των αιώνων, υπήρξε στόχος επιθέσεων και πολιορκιών, κυρίως λόγω της σημασίας του ως αμυντικό και στρατιωτικό οχυρό (11). Η ιστορία του φρουρίου είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις μεταβολές στην εξουσία και την πολιτική κατάσταση της περιοχής, αντανακλώντας τις ποικίλες επιρροές και τις ιστορικές αλλαγές που διαμόρφωσαν την Κέρκυρα (10).

(6) Γιωτοπούλου - Σισιλιάνου, Ε. (2002) , (7) Καστρολόγος. (2024)

(9) Νικηφόρου Α. 2000 , (20) Παππάς Θ.Γ. και Πρέκα - Αλεξανδρή Κ. 2000

(11) Χονδρογιάννης & Βρανίκας, (2005)

Κεφάλαιο 3^ο – Ιστορική αναδρομή

3.1 Σύντομη παρουσίαση της ιστορίας της Κέρκυρας

Η Κέρκυρα, ένα νησί με πλούσια ιστορία, αποτελεί σημαντικό τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας. Από την αρχαία εποχή έως τη Ρωμαϊκή κατάκτηση, το νησί γνώρισε διάφορες φάσεις ακμής και παρακμής, καθώς και αλλεπάλληλες κατακτήσεις και συμμαχίες. Η Κέρκυρα, γνωστή ήδη από τη μυθολογία, εμφανίζεται ως η Νήσος των Φαιάκων στην Οδύσσεια του Ομήρου, όπου ο Οδυσσεύς συναντά τη Ναυσικά μετά το ναυάγιο του πλοίου του (1),(12).

Αρχαιοελληνική περίοδος

Το 750 π.Χ., η Κέρκυρα αποτέλεσε αποικία των Ευβοίων, και το 735 π.Χ., ιδρύθηκε η Κορινθιακή αποικία στην περιοχή. Το 485 π.Χ., η Κέρκυρα ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη και γνώρισε οικονομική ακμή, η οποία διήρκεσε μέχρι το πρώτο μισό του 5ου αιώνα π.Χ. Το 435 π.Χ., η Κέρκυρα σύναψε συμμαχία με την Αθήνα και συγκρούστηκε με την Κόρινθο, ενώ το 433 π.Χ., η ναυμαχία στα Σύβοτα αποτέλεσε σημαντικό γεγονός στον Πελοποννησιακό πόλεμο. Στην περίοδο 427-425 π.Χ., η Κέρκυρα αντιμετώπισε εμφύλιο πόλεμο μεταξύ δημοκρατικών και ολιγαρχικών δυνάμεων. Από το 375 π.Χ. έως το 372 π.Χ., οι Σπαρτιάτες προσπάθησαν να κυριεύσουν την Κέρκυρα, αλλά χωρίς επιτυχία. Από το 372 π.Χ. έως το 362 π.Χ., η Κέρκυρα ήταν μέλος της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας. Το 303 π.Χ., ο τύραννος της Σικελίας, Αγάθωνας, κατέλαβε το νησί, ενώ το 302 π.Χ., η Κέρκυρα προσχώρησε στην πτολεμαϊκή συμμαχία. Το 229 π.Χ., η Κέρκυρα περιήλθε στην εξουσία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και από τότε μέχρι το 395 μ.Χ., παρέμεινε υπό ρωμαϊκή κατοχή (Παππάς & Πρέκα, 2000) (10,11).

(2) Αθανάσαινας, Γ. (2008) , (10) Παππάς Θ.Γ. και Πρέκα - Αλεξανδρή Κ. 2000.

(11) Χονδρογιάννης & Βρανίκας, (2005) , (12) Jervis H. and W. 1852

Αυτή η χρονική περίοδος αποδεικνύει τη γεωστρατηγική σημασία του νησιού, καθώς και την ανθεκτικότητα των κατοίκων του απέναντι στις συνεχείς προκλήσεις και αλλαγές κυριαρχίας. Το νησί της Κέρκυρας δεν ήταν απλώς ένας στρατηγικός κόμβος, αλλά και ένα πολιτιστικό κέντρο, που επηρεάστηκε από διάφορους πολιτισμούς και κατακτήσεις (3).

Μεσαιωνική Ιστορία της Κέρκυρας

Η μεσαιωνική ιστορία της Κέρκυρας χαρακτηρίζεται από μια σειρά επιδρομών, κατακτήσεων και αλλαγών κυριαρχίας, που διαμόρφωσαν την πορεία του νησιού από το 395 έως το 1386 μ.Χ.

- **Βυζαντινή Περίοδος (395 – 1206)**

Με την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 395 μ.Χ., η Κέρκυρα πέρασε στη δικαιοδοσία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι κάτοικοι ήταν πρόσφυγες που είχαν εγκαταλείψει την ενδοχώρα της Ιταλίας για να αποφύγουν τις διαδοχικές επιδρομές βαρβαρικών φυλών, οι οποίες λεηλατούσαν και καταστρέφουν τη βόρεια Ιταλία κατευθυνόμενες προς τον νότο. Πρώτος ο Αλάριχος με τους Γότθους έφτασε στη Ρώμη το 410 μ.Χ., και ακολούθησε περίπου σαράντα χρόνια αργότερα ο Αττίλας με τους Ούννους. Αυτές οι επιδρομές δημιούργησαν ένα κύμα προσφύγων που αναζήτησαν καταφύγιο στα νησιά της περιοχής και όχι μόνο στην Κέρκυρα (2). Το 550 μ.Χ., υπήρξε επιδρομή των Γότθων υπό την ηγεσία του Τωτίλα, προκαλώντας σοβαρές καταστροφές. Οι κάτοικοι εγκατέλειψαν τον παλαιότερο οικισμό τους και μετακινήθηκαν στην περιοχή του Κανόνι, αναζητώντας ασφάλεια μεταξύ των δύο φυσικών κορυφών, στη χερσόνησο του Παλαιού Φρουρίου. Το 1257, η Κέρκυρα υπέστη επιδρομή από τους Νορμανδούς, με τον Μανουήλ Α' να εμπλέκεται στη Β' Σταυροφορία. Ο Ρογήρος Β' κατέλαβε την Κέρκυρα και τη λεηλάτησε, ενώ η κυριαρχία αυτή διατηρήθηκε μέχρι την αντεπίθεση των Βυζαντινών. Η βυζαντινή ανακατάληψη έγινε υπό τον Μανουήλ Α' (Νικηφόρου, 2000) (9).

(2) Αθανάσαινας, Γ. (2008)

(3) Ασωτίδης Σ. 2000

(9) Νικηφόρου Α. 2000

Από το 1202 έως το 1205, κατά την Δ' Σταυροφορία, οι Σταυροφόροι, στην πορεία τους προς την Κωνσταντινούπολη, αποβιβάστηκαν στην Κέρκυρα, κατέλαβαν και λεηλάτησαν το νησί. Το 1205, με τη συνθήκη διανομής των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, η Κέρκυρα παραχωρήθηκε στους Βενετούς (9).

- Πρώτη Βενετοκρατία και Επικράτηση Ξένων Δυνάμεων (1206 – 1386)

Από το 1206 έως το 1225/15, η Κέρκυρα βρέθηκε υπό την πρώτη Βενετοκρατία. Στη συνέχεια, από το 1215 έως το 1257, ακολούθησε περίοδος ηπειρωτικής κυριαρχίας. Από το 1258 έως το 1266, το νησί πέρασε στην κυριαρχία των Stauffer, με τον ηγεμόνα της Σικελίας, Φρειδερίκο Β' Stauffer (1298 – 1250), και αργότερα τον γιο του, Μαμφρέδο (1254 – 1266). Από το 1267 έως το 1386, η Κέρκυρα ήταν υπό την κυριαρχία των Ανδεγαυών. Οι Ανδεγαυοί πρίγκιπες (Ανζού) προέρχονταν από τη Νότια Ιταλία και βασίλευαν στη Νάπολη, ακολουθώντας μια φιλοπαπική πολιτική. Αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από την πολιτική και στρατιωτική ανασφάλεια, αλλά και την ανάδειξη της Κέρκυρας ως σημαντικού στρατηγικού και εμπορικού κέντρου (3).

Η μεσαιωνική ιστορία της Κέρκυρας, επομένως, είναι πλούσια σε γεγονότα που υπογραμμίζουν τη γεωστρατηγική σημασία του νησιού και την ανθεκτικότητα των κατοίκων του απέναντι στις συνεχείς κατακτήσεις και αλλαγές εξουσίας. Αυτές οι μεταβολές καθόρισαν την ταυτότητα της Κέρκυρας, καθιστώντας την ένα πολιτισμικό σταυροδρόμι που διαμόρφωσε την ιστορική της κληρονομιά.

(3) Ασωνίτης, 2000

(9) Νικηφόρου, 2000

Βενετική κυριαρχία της Κέρκυρας (1386 - 1797)

Η βενετική κυριαρχία στην Κέρκυρα ξεκίνησε το 1386, όταν το νησί τέθηκε υπό τον έλεγχο της Βενετίας. Τα Κύθηρα είχαν ήδη περιέλθει στην κυριαρχία των Βενετών από το 1363. Μια από τις πρώτες ενέργειες των Βενετών ήταν η καταστροφή του φρουρίου της Κασσιώπης, ως αντίποινα για τις συνεχείς επιδρομές των Γενουατών. Στα επόμενα χρόνια, οι Βενετοί προσάρτησαν την Πάργα το 1401, ενώ το 1432 οι Γενουάτες αποβιβάστηκαν στην Κέρκυρα και λεηλάτησαν την ύπαιθρο. Ωστόσο, μετά τη συμφιλίωση των δύο πλευρών, οι Γενουάτες εγκατέλειψαν το νησί (9).

Ένα κεντρικό σημείο της συνθήκης μεταξύ Βενετίας και Κέρκυρας ήταν η αποδοχή από τη Βενετία των προνομίων που είχαν δοθεί στην Κέρκυρα από τους Βυζαντινούς και τους Ανδηγαυούς. Αυτά τα προνόμια θεωρούνταν εξαιρετικά πολύτιμα για την τοπική κοινωνία της Κέρκυρας. Κατά συνέπεια, υπήρχε συνεχής και αδιάκοπη

προσπάθεια για τη διασφάλισή τους (6).

Εικόνα 5. Χάρτης της Κέρκυρας του 15^{ου} αιώνα (Αθανάσσαινας 2008)

(6) Γιωτοπούλου - Σισιλιάνου, Ε. (2002), (9) Νικηφόρου Α. 2000

Οι Τούρκοι κατέλαβαν τη Λευκάδα το 1467 και τη Ζάκυνθο το 1485, που αργότερα περιήλθαν στην κατοχή των Βενετών. Η Κεφαλονιά επίσης πέρασε υπό βενετική κυριαρχία το 1500. Το 1537, η Κέρκυρα γνώρισε την πρώτη ανεπιτυχή πολιορκία από τους Τούρκους υπό τον Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα, με 25.000 Τούρκους να αποβιβάζονται στα Γουβιά, προκαλώντας σοβαρές καταστροφές στα νότια χωριά της Κέρκυρας. Η Κρήτη έπεσε το 1669, σηματοδοτώντας το τέλος της Βενετοκρατίας εκεί. Το 1684, η Λευκάδα πέρασε πάλι στα χέρια των Βενετών. Η Πελοπόννησος ακολούθησε το 1715, σηματοδοτώντας το τέλος της βενετικής κυριαρχίας στην περιοχή. Το 1716, οι Τούρκοι επιτέθηκαν ξανά στην Κέρκυρα, αποβιβάζοντας 30.000 στρατιώτες στα Γουβιά. Παρά τις σφοδρές μάχες και τις μεγάλες απώλειες, οι Κερκυραίοι με τη βοήθεια των Βενετών υπερασπίστηκαν επιτυχώς το νησί (9).

Εικόνα 6. Χάρτης της Κέρκυρας του έτους 1685 (Λιβιεράτος & Μπεριάτος, 2001)

(9) Νικηφόρου Α. 2000

Η βενετική κυριαρχία στην Κέρκυρα τελείωσε το 1797 με την πτώση της Βενετικής Δημοκρατίας. Η Συνθήκη του Καμποφόρμιο παραχώρησε το νησί στη Γαλλία, τερματίζοντας μια μακρά περίοδο βενετικής παρουσίας που είχε διαμορφώσει την κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ταυτότητα του νησιού.

Η Κέρκυρα την Περίοδο 1797 - 1814

Η περίοδος 1797-1814 για την Κέρκυρα ήταν γεμάτη πολιτικές και στρατιωτικές ανακατατάξεις, ξεκινώντας με την κατάληψη του νησιού από τους Δημοκρατικούς Γάλλους μετά τη Γαλλική Επανάσταση το 1797. Το 1799, η Κέρκυρα υπέστη εισβολή από ρωσοτουρκικό στόλο, που εκδιώξε τους Δημοκρατικούς Γάλλους. Το 1800 ιδρύθηκε η Επτάνησος Πολιτεία, σηματοδοτώντας την ένωση της Κέρκυρας με τα

υπόλοιπα Ιόνια Νησιά σε μια ενιαία πολιτική οντότητα (2). Με την υπογραφή της Συνθήκης του Τίλσιτ το 1807, η Κέρκυρα πέρασε στους Αυτοκρατορικούς Γάλλους (Ναπολεόντειοι Γάλλοι), μετατρέποντας τα Ιόνια Νησιά σε γαλλική επαρχία. Ωστόσο, το 1809, οι Βρετανοί εκδίωξαν τους Γάλλους και κατέλαβαν τη Ζάκυνθο, την Κεφαλονιά, την Ιθάκη και τα Κύθηρα. Η Λευκάδα και οι Παξοί ακολούθησαν το 1810 και το 1813 αντίστοιχα, ολοκληρώνοντας έτσι τη βρετανική κυριαρχία στα Ιόνια Νησιά μέχρι το 1814. Αυτή η περίοδος καθόρισε σημαντικά την πολιτική και κοινωνική εξέλιξη της Κέρκυρας, ενσωματώνοντας την ευρωπαϊκή επιρροή και θέτοντας τις βάσεις για την επόμενη φάση της ιστορίας του νησιού (1).

Η Εποχή της Αγγλοκρατίας στην Κέρκυρα (1814 - 1864)

Η περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κέρκυρα ξεκινά το 1814, όταν οι Βρετανοί καταλαμβάνουν το νησί. Το 1815, με τη Συνθήκη των Παρισίων, ιδρύονται τα «Ηνωμένα Κράτη των Ιονίων Νήσων», υπό την προστασία της Μεγάλης Βρετανίας. Το 1817, συντάσσεται το Σύνταγμα του Ιονίου Κράτους, το οποίο τίθεται σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 1818. Το 1850, στο κοινοβούλιο κατατίθεται ψήφισμα από τους Ριζοσπάστες βουλευτές, ζητώντας την ένωση των Επτανήσων με την υπόλοιπη Ελλάδα. Το 1861, το κοινοβούλιο προτείνει τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την ένωση με την Ελλάδα. Το 1861, ο βασιλιάς Όθωνας εκθρονίζεται και το 1863, ο πρίγκιπας Γεώργιος εκλέγεται βασιλιάς των Ελλήνων (1).

Το 1863, με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, η Βρετανία παραιτείται από την προστασία των Ιονίων Νήσων. Το 1864, η βασίλισσα Βικτωρία διαλύει το κοινοβούλιο του Ιονίου Κράτους και ανακοινώνεται η ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Στις 21 Μαΐου 1864, τα Ιόνια Νησιά παραδίδονται επίσημα στον εκπρόσωπο του βασιλιά Γεωργίου Α'. Αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από σημαντικές πολιτικές αλλαγές και κοινωνικές αναταράξεις που οδήγησαν τελικά στην ένωση της Κέρκυρας και των υπόλοιπων Ιονίων Νήσων με το Βασίλειο της Ελλάδας (1).

(1) Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, 2000)

3.2 Αγγελόκαστρο: Ιστορική Κριτική Ανάλυση

Το Αγγελόκαστρο, σημαντικό βυζαντινό φρούριο της Κέρκυρας, υπήρξε αμυντικό σημείο κατά τη διάρκεια της μακράς ιστορίας του νησιού, ιδίως κατά την περίοδο των βενετικών-οθωμανικών συγκρούσεων. Η γεωστρατηγική του θέση το καθιστούσε απαραίτητο προπύργιο για την υπεράσπιση του νησιού από εισβολές. Η προέλευση του ονόματος "Αγγελόκαστρο" παραμένει αβέβαιη. Σύμφωνα με ορισμένους ιστορικούς, το 1214 ο Μιχαήλ Α΄ Κομνηνός, δεσπότης της Ηπείρου, γνωστός και ως Μιχαήλ Άγγελος, κατέλαβε την Κέρκυρα. Μετά τον θάνατό του, ο γιος του, Μιχαήλ Β΄ Κομνηνός, ενίσχυσε την περιοχή χτίζοντας κάστρο και δίνοντάς του το όνομα του πατέρα του (9). Κατά την περίοδο των Ανδηγαυών, το κάστρο αναφερόταν ως *Castrum Sancti Angeli*, ενώ κατά την Ενετοκρατία ήταν γνωστό ως *Santangelo* (5). Επιπλέον, το Αγγελόκαστρο υπήρξε σημαντικό στρατηγικό και αμυντικό σημείο, γεγονός που ενισχύεται από τις συνεχείς προσπάθειες οχύρωσης και βελτίωσης της δομής του ανά τους αιώνες (11). Οι Βυζαντινοί, οι Ανδηγαυοί και οι Ενετοί αντιλήφθηκαν τη στρατηγική του αξία και το χρησιμοποίησαν για την προστασία της Κέρκυρας από επιθέσεις και πολιορκίες. Η εναλλαγή των κυριάρχων του κάστρου και η ποικιλία των ονομάτων που του αποδόθηκαν μαρτυρούν την ιστορική του σημασία και την πολυτάραχη πορεία του.

Σοβαρές ενδείξεις, όπως δύο παλαιοχριστιανικά θωράκια και ανασκαφικά στοιχεία από τις εργασίες του 1999 (22), υποδηλώνουν την ύπαρξη οχύρωσης ήδη από τους πρώτους βυζαντινούς χρόνους (5ος-6ος αιώνας). Εξετάζοντας το ιστορικό πλαίσιο του βυζαντινού κράτους κατά τον 11ο και 12ο αιώνα, παρότι δεν υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες, είναι πιθανό οι Κομνηνοί αυτοκράτορες να σχετίζονται με την οχύρωση της περιοχής. Το 1071, με την απώλεια των βυζαντινών κτήσεων στη νότια Ιταλία, η Κέρκυρα έγινε το σύνορο μεταξύ του βυζαντινού κράτους και των δυτικών εχθρών, όπως οι Νορμανδοί της Σικελίας. Με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204 και το διαμελισμό του βυζαντινού κράτους, η Κέρκυρα πέρασε από διάφορους κυριάρχους και το 1267 προσαρτήθηκε στους Ανδηγαυούς της Νεάπολης (5).

Η πρώτη βενετική κυριαρχία στην Κέρκυρα ήταν σύντομη, ξεκινώντας το 1214/15, όταν ο ηγεμόνας της Ηπείρου, Μιχαήλ Α΄ Άγγελος, ενσωμάτωσε το νησί στην επικράτειά του (9). Το 1258, ο ηγεμόνας της νότιας Ιταλίας και Σικελίας, Μαμφρέδος,

κατέλαβε την Κέρκυρα και άλλες περιοχές από το ηπειρωτικό κράτος (2). Η κατοχή του Μαμφρέδου νομιμοποιήθηκε μέσω του γάμου της κόρης του, Ελένης Αγγελίνας, με τον δεσπότη της Ηπείρου, Μιχαήλ Β'. Η διοίκηση του νησιού ανατέθηκε τότε στον νικητή ναύαρχο, Φίλιππο Κορνάρο. Ωστόσο, η κυριαρχία αυτή δεν κράτησε πολύ, καθώς το 1266, ο Μαμφρέδος ηττήθηκε από τον Κάρολο Α' Ανδηγαυό, ο οποίος ανακηρύχθηκε βασιλιάς της Νεάπολης από τον πάπα (5). Η διοίκηση του νησιού παραδόθηκε σε έναν Ανδηγαυό ηγεμόνα, ο οποίος ήταν μέρος του οικονομικού δικτύου των μαστρομασσαριανών. Τέσσερα κάστρα λειτουργούσαν στο νησί εκείνη την εποχή: τα δύο στην ακρόπολη (castrum Vetus και castrum Novum), το κάστρο της Σιδηράς Πόρτας (castrum Porte Ferri) στην είσοδο της Ακρόπολης, όπου βρισκόταν και το δικαστήριο, και το Αγγελόκαστρο (castrum Santi Angeli) στα βορειοδυτικά του νησιού (8).

Το 1272, οι Ανδηγαυοί κατέλαβαν το Αγγελόκαστρο, όπως αναφέρεται στην πρώτη γραπτή μαρτυρία για το φρούριο, μέσω της έκθεσης παραλαβής του (4). Επιπλέον, η ιστορική εξέλιξη του Αγγελοκάστρου είναι στενά συνδεδεμένη με τις πολιτικές και στρατιωτικές ανακατατάξεις της περιοχής. Κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας, το φρούριο ενισχύθηκε περαιτέρω για να αντέξει στις επιθέσεις των Οθωμανών και άλλων επιδρομέων (6). Οι διάφορες φάσεις της οχύρωσης και οι ανακαινίσεις που πραγματοποιήθηκαν αντανακλούν τις ανάγκες της εποχής και τις στρατηγικές προτεραιότητες των κυριάρχων.

(2) Αθανάσainaς, Γ. (2008)

(4) Ασωνίτης, Σ. (1999)

(5) Ασωνίτης, Σ. (2009)

(6) Γιωτοπούλου - Σισιλιάνου, Ε. (2002)

(8) Λιβιεράτος Ε. και Μπεριάτος Η. (επιμ.) 2001

(9) Νικηφόρου Α. 2000

(11) Χονδρογιάννης & Βρανίκας, (2005)

Πρόσθετη αναφορά για τη συγκεκριμένη περίοδο γίνεται από τον Ασωνίτη (1999) όπου αναφέρει ότι στις τελευταίες ημέρες του Νοεμβρίου 1272, ο Giordano de Sancto Felice και η συνοδεία του έφτασαν στο νησί μετά από ένα ταραχώδες ταξίδι (5). Κατά την άφιξή τους, πλήθος κατοίκων τον υποδέχθηκε και ο απερχόμενος βικάριος, Tadeus de Florentia, του παρέδωσε την εξουσία σε μια δημόσια τελετή. Την επόμενη ημέρα, ο νέος βικάριος, μαζί με τον προκάτοχό του, τοποθέτησε τον Guiardo de Argentiolo ως καστροφύλακα στο Νέο Κάστρο της Κέρκυρας, ενώ στο Παλαιό Κάστρο είχε ήδη εγκατασταθεί ο Bertrand Paludi με τους άνδρες του. Στις 2 Δεκεμβρίου 1272, οι δύο βικάριοι μετέβησαν στο Αγγελόκαστρο, όπου ο Friso de Marsilia ανέλαβε καθήκοντα ως νέος καστροφύλακας. Στην έκθεση του Giordano de Sancto Felice περιγράφονται λεπτομερώς τα όπλα και τα εφόδια που βρέθηκαν στα κάστρα κατά την εγκατάσταση των νέων καστροφύλακων.

Ο Ασωνίτης (2009) αναφέρει ότι την Κυριακή, 21 Μαΐου 1386, οι κάτοικοι της Κέρκυρας συγκεντρώθηκαν σε συνέλευση και εξέλεξαν τον Miani ως εκπρόσωπο της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας, δίνοντάς του όρκο πίστης (5). Αυτή η ενέργεια σηματοδότησε την πρώτη επίσημη συλλογική έκφραση υποστήριξης της πόλης προς τη Βενετία. Ο Miani, με σκοπό να επιταχύνει την κατάληψη του Αγγελόκαστρου και ολόκληρου του νησιού, ζήτησε ενισχύσεις από τη Βενετία. Η κεντρική διοίκηση ανταποκρίθηκε άμεσα, στέλνοντας πολιορκητικές μηχανές, οπλισμό και άνδρες από τις γαλέρες του κρατικού εμπορίου που βρίσκονταν στην περιοχή. Αυτή η ενίσχυση εμπόδισε τη ναυτική μοίρα να διακόψει την πολιορκία, με αποτέλεσμα να διευκολυνθεί μόνο η απομάκρυνση του Scrovegno από το πολιορκημένο κάστρο για μία νύχτα. Στη συνέχεια, οι πολιορκητές κατάφεραν να ελέγξουν το νησί και τους επόμενους μήνες καταγράφηκε στρατιωτική παρουσία στο κάστρο της Κασσιώπης και το Αγγελόκαστρο. Παρά το ότι η ακριβής χρονική στιγμή εγκατάστασης των Γενουατών στο Αγγελόκαστρο δεν είναι γνωστή, εκτιμάται ότι αυτό συνέβη την άνοιξη του 1386, πριν από την απόβαση του Miani. Πιθανόν τα πλοία που μετέφεραν τις φρουρές στην Κέρκυρα να στάθμευσαν στις κτήσεις της δούκισσας της Λευκάδας, Μαγδαληνής Buondelmonti, χήρας του Λεονάρδου Α' Τόκκου, υποτελούς του θρόνου της Νεάπολης. Η κατάληψη του Αγγελόκαστρου απαιτούσε εκτεταμένες πολεμικές επιχειρήσεις, στις οποίες συμμετείχαν και Κερκυραίοι βαρόνοι με τους άνδρες τους. (6)

(5) Ασωνίτης, Σ. (2009), (6) Γιωτοπούλου - Σισιλιάνου, Ε. (2002)

Για την περίοδο του 1386, αναφέρεται και ο Ασωνίτης (1999), στις 9 Ιουνίου, οι Κερκυραίοι, με άλλο έγγραφο που συντάχθηκε από τον δημόσιο νοτάριο της πόλης, αποφάσισαν να παραδώσουν το νησί στη Βενετία και να εκλέξουν στα παραδοσιακά ανώτατα αξιώματα της διοίκησης του νησιού τον ναύαρχο Miani ως *capitaneum et magistri massarii* (4). Λόγω της έκτακτης στρατιωτικής κατάστασης, του παραχωρήθηκαν αυξημένες εξουσίες, καθώς και το δικαίωμα να επιβάλλει βενετικές ποινές. Το νησί δεν είχε ακόμα καταληφθεί πλήρως, καθώς υπήρχαν ακόμα θύλακες αντίστασης. Το Αγγελόκαστρο βρισκόταν ακόμη υπό τον έλεγχο του *camerarius* της ανώτατης διοίκησης, Iacopo da Gaeta. Το αρχαίο κάστρο της Κασσιώπης, που πιθανότατα λειτουργούσε από την εποχή του Ιακώβου de Vaux, ήταν υπό τον έλεγχο των Γενουατών. Στις 10 Ιουλίου 1386, η Γερουσία, για να ελαφρύνει τον Miani από διοικητικά καθήκοντα και να τον απελευθερώσει ώστε να μπορεί να εστιάσει στην εκκαθάριση των αντιστάσεων στο νησί, διόρισε τον Marino Mariapietro ως Προβλεπτή (*Proveditore*) της Κέρκυρας. Η εκκαθάριση του νησιού από τους αντιπάλους της Βενετίας προχωρούσε. Κατά την επιχείρηση κάψιμου της Αγίας Τριάδας, πολλοί κάτοικοι του νησιού, επίσημοι και λαός, συμμετείχαν και ο Pietro Carpe τραυματίστηκε στο πόδι κατά τη μάχη με τους Γενουάτες. Στην επιδρομή του Αγγελόκαστρου, τον Αύγουστο του 1386, συμμετείχε ο Riccardo de Altavilla, ενώ ο Γεώργιος Ταρωνίτης τραυματίστηκε από βομβάρδα στην ίδια επιχείρηση. Η ολοκλήρωση της κατάληψης του νησιού φαίνεται να επιτεύχθηκε στα τέλη του καλοκαιριού. Στις αρχές του 1387, το Αγγελόκαστρο ενισχύθηκε με βενετική φρουρά, ενώ οι οχυρώσεις του κάστρου της Κασσιώπης καταστράφηκαν, καθώς σε περίπτωση κατάληψής του από εχθρούς, θα μπορούσε να δημιουργήσει προβλήματα λόγω της στρατηγικής του θέσης στο βόρειο στενό της Κέρκυρας (5).

(4) Ασωνίτης, Σ. (1999), (5) Ασωνίτης, Σ. (2009)

Πρόσθετη αναφορά αφορά στην επίθεση του 1403 στο Αγγελόκαστρο. Συγκεκριμένα τον Σεπτέμβριο του 1403, η Γερουσία ενημερώθηκε για πιθανές επιθέσεις από τον Boucicaut εναντίον των κάστρων της Μεθώνης και της Κορώνης, με στόχο την Πελοπόννησο. Αντί να παραμείνει αδρανής, ο ναύαρχος του Κόλπου πήρε την πρωτοβουλία να επιτεθεί στους Γενουάτες, επιτυγχάνοντας μια σημαντική νίκη σε ναυμαχία κοντά στη Σαπιέντζα, νότια του Ναυαρίνου. Ο Marmora αναφέρει ότι ο

Boucicaud αντέδρασε με επίθεση στο βορειοδυτικό κάστρο της Κέρκυρας, το Αγγελόκαστρο, αλλά οι Βενετοί είχαν λάβει αποτελεσματικά μέτρα, αναγκάζοντας τους Γενουάτες να αποχωρήσουν. Παρά αυτή την επιτυχία, οι εντάσεις μεταξύ των βενετικών και γενοουατικών αρχών στην Κέρκυρα συνεχίστηκαν μέχρι τις αρχές του 1404, όταν η Συνθήκη του Τορίνο ανανεώθηκε, περιλαμβάνοντας την απομάκρυνση των μισθοφόρων που είχαν προσληφθεί λόγω της γενοουατικής απειλής. Παρά τη συνθήκη, οι Βενετοί παρέμεναν ανήσυχοι για τις προθέσεις των Γενουατών και στα τέλη του 1404, η Γερουσία έστειλε επιπλέον 15 μονάδες μισθοφόρων για την ενίσχυση της άμυνας. Το 1405, η πιθανότητα μιας γενοουατικής επίθεσης είχε μειωθεί, αλλά η Γερουσία διατήρησε ισχυρή φρουρά στο νησί, δείχνοντας τη σοβαρότητα με την οποία αντιμετώπιζε την απειλή. Το επόμενο έτος, η Συνθήκη του Τορίνο ανανεώθηκε ξανά, επιβεβαιώνοντας την προσωρινή ειρήνη μεταξύ των δύο πλευρών (5).

Το Αγγελόκαστρο κατά τη Βενετοκρατία αποτέλεσε σημαντικό διοικητικό κέντρο. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Αθανάσινα (2008), η τοπική διοίκηση κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας στην Κέρκυρα, ακολουθούσε ένα αριστοκρατικό σύστημα όπου η εξουσία παρέμενε στα χέρια των Κερκυραίων ευγενών και ασκούσαν μέσω της Γενικής Συνέλευσης (2). Αυτή, με μυστική ψηφοφορία, εξέλεγε 70 εξέχοντες πολίτες, οι οποίοι συγκροτούσαν ένα συμβούλιο που διαχειριζόταν τα δημόσια θέματα για ένα έτος. Το 1489, ο αριθμός των μελών αυξήθηκε σε 150 και το συμβούλιο ονομάστηκε Συμβούλιο των 150. Αρχικά, η Γενική Συνέλευση περιλάμβανε διακεκριμένους πολίτες, τόσο ντόπιους όσο και ξένους, αλλά σταδιακά περιορίστηκε στους ντόπιους ευγενείς. Τα μέλη του συμβουλίου διακρίνονταν σε Γραϊκούς (αυτόχθονες και Έλληνες πρόσφυγες) και Λατίνους (δυτικοί επίδοξοι κατακτητές).

Για την ομαλή λειτουργία του συμβουλίου εκλέγονταν οι Κήνσορες, ενώ η αντιπολίτευση εκπροσωπούσαν οι Αντιλέγοντες ή Υπερασπιστές της Κοινότητας. Το συμβούλιο είχε την αρμοδιότητα να κατανεμηθεί διάφορα αξιώματα, όπως οι Συνδικοί, οι Ενιαύσιοι Δικαστές, οι Προβλεπτές επί των Πινάκων, οι Δημόσιοι Ζυγιστές, οι Προβλεπτές Υγείας και άλλοι. Οι Συνδικοί εκπροσωπούσαν την κοινότητα, συμμετείχαν στο συμβούλιο και είχαν δικαστικές, αγορανομικές και διοικητικές αρμοδιότητες. Οι Ενιαύσιοι Δικαστές, μαζί με τον Βάιλο και τους συμβούλους του, εξέταζαν πολιτικές και ποινικές υποθέσεις. Οι Προβλεπτές επί των Πινάκων υπολόγιζαν τα δικαστικά έξοδα και επέβλεπαν τις αμοιβές των δικαστικών υπαλλήλων. Οι Δημόσιοι Ζυγιστές έλεγχαν τις ζυγαριές και τα σταθμά των εμπορών, ενώ οι

Προβλεπτές Υγείας ήταν υπεύθυνοι για τα μέτρα πρόληψης επιδημιών. Το Συμβούλιο επίσης ανέθετε το αξίωμα του Σοπράκόμιτου, δηλαδή του κυβερνήτη της γαλέρας της κοινότητας. Στη ναυμαχία της Ναυπάκτου, η Κέρκυρα συμμετείχε με τέσσερις γαλέρες που διακρίθηκαν ιδιαίτερα. Το Συμβούλιο όριζε και τους Αντιπροσώπους ή Προξένους που υπέβαλλαν αιτήματα και παράπονα της κοινότητας στη Βενετία. Η αρμοδιότητα του Συμβουλίου επεκτεινόταν και στους κυβερνήτες της Πάργας και του Βουθρωτού, περιοχές που βρίσκονταν υπό την επιρροή του Αγγελοκάστρου. Εκτός από την κατανομή αξιωμάτων, το Συμβούλιο εξέταζε αναφορές παραπόνων πολιτών κατά των αυθαιρεσιών των αρχών και μπορούσε να στείλει ειδικούς απεσταλμένους στη Βενετία για σοβαρά θέματα.

Οι καστροφύλακες (*castellani*) ήταν υπεύθυνοι για την προστασία και την άμυνα των κάστρων. Στα σημαντικότερα κάστρα, όπου υπήρχε και οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα πέρα από την αμυντική, οι Βενετοί διόριζαν δικούς τους καστροφύλακες. Αντίθετα, στα λιγότερο σημαντικά κάστρα, ο διορισμός γινόταν από ντόπιους Κερκυραίους, συχνά προερχόμενους από τη φεουδαρχική τάξη. Οι καστροφύλακες στα κύρια κάστρα της Κέρκυρας είχαν υψηλή σημασία και μισθό, και κατείχαν το δικαίωμα συμμετοχής στα τοπικά δικαστήρια με ισοδύναμη ψήφο με αυτή των βουλευτών. Ωστόσο, δεν ήταν όλοι ευσυνείδητοι, και πολλοί εκμεταλλεύονταν τη θέση τους για προσωπικό όφελος μέσω των εμπορικών δραστηριοτήτων. Το 1431, η Γερουσία, παρατηρώντας τα προβλήματα, αύξησε το εισόδημα των καστροφύλακων στις ακροπόλεις από 200 σε 260 δουκάτα. Επίσης, υποστηρίζεται ότι οι καστροφύλακες στην Κέρκυρα εκείνης της περιόδου στήριζαν τις εμπορικές δραστηριότητες της οικογένειας Giustinian, που είχε σχεδόν μονοπωλήσει το εμπόριο στο νησί και στην Ήπειρο. Οι καστροφύλακες των *Castri Veteris* και *Castri Novi* είχαν στην υπηρεσία τους δύο ακολούθους από τις "δυτικές γλώσσες" (*lingue partium ponentis*), αποκλείοντας έτσι Έλληνες και Αλβανούς. Το Αγγελόκαστρο, στρατηγικής σημασίας, είχε μειωμένη φρουρά από το 1387 έως το 1408, όταν η τοπική διοίκηση το διόρισε σε Βενετό καστροφύλακα. (5)

(2) Αθανάσαινας, Γ. (2008)

(5) Ασωνίτης, Σ. (2009)

Determinatio provisorum
ASV, Misti, Reg. 40, φ. 81r.

1 Ιουνίου 1387, Βενετία

Περιορισμός αριθμού φρουράς Αγγελόκαστρου.

S. Saracenus Dandolo, S Michael Contareno, Provisores ut supra.

Die primo Iunii

Determinatum fuit quod a die presenti in antea ad custodiam castri Sancti Angeli insule Corphiensis non debeat stare nisi castellanus et quattuor ballistarii penes eum cum salariis suis solitis. Alii vero casseant et hoc duret donec per ducale dominium aliter mandatum fuerit superinde.

Εικόνα 7. Έγγραφο που αναφέρεται στον περιορισμό του αριθμού φρουράς του Αγγελόκαστρου (Ασωνίτης, 2009)

Σύμφωνα με την Γιωτοπούλου-Σισιλιανού (2002) αν και η Βενετία προσπάθησε να σταθεροποιήσει την κυριαρχία της στην Κέρκυρα, έπρεπε να επανακτήσει τον έλεγχο του νησιού, το οποίο από τη Βυζαντινή εποχή αποτελούσε σημαντικό σημείο στην πορεία από το δυτικό πέλαγος προς τη θάλασσα. Ένα από τα πιο σημαντικά φρούρια ήταν το Αγγελόκαστρο (6). Παρά την αδιαφορία της Βενετίας για την ενίσχυση της άμυνας του κάστρου, θεωρώντας το λιγότερο απειλητικό, το Αγγελόκαστρο παρέμεινε σημαντικό οχυρό για την προστασία των βόρειων χωριών της Κέρκυρας από επιδρομές. Οι πρώτες μαρτυρίες για το Αγγελόκαστρο χρονολογούνται από το 1516, όταν το κάστρο τέθηκε υπό την ευθύνη των Κερκυραίων, που διορίζαν ετησίως έναν φρουράρχο. Ένας επιφανής Βενετός αξιωματούχος, ο Sebastiano Moro, επισκέφθηκε το Αγγελόκαστρο το 1520 και το περιέγραψε ως ικανό να φιλοξενήσει έως και 300 άτομα σε περίπτωση ανάγκης. Το κάστρο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις αμυντικές στρατηγικές της περιοχής, ιδιαίτερα κατά την πολιορκία του 1537, όταν οι κάτοικοι των γύρω περιοχών έδειξαν έντονη προθυμία να συνεισφέρουν στην άμυνα. Η σύνδεση του Αγγελόκαστρου με την υπόλοιπη Κέρκυρα ήταν καίριας σημασίας, καθώς στήριζε τις στρατιωτικές και οικονομικές δραστηριότητες. Παρά τις αρχικές δυσκολίες, η Βενετία κατόρθωσε τελικά να εντάξει το κάστρο στο γενικότερο αμυντικό της σύστημα για την προστασία του νησιού.

Το 1537, η Κέρκυρα υπέστη σφοδρή επίθεση από τις δυνάμεις του Σουλεϊμάν και του κουρσάρου Μπαρμπάροσα. Οι κάτοικοι κατέφυγαν στο Αγγελόκαστρο και το δικόρυφο κάστρο των Κορυφών για να προστατευθούν. Η καταστροφή ήταν εκτεταμένη, με χιλιάδες να σέρνονται στα σκλαβοπάζαρα της Ανατολής, ενώ μόνο λίγοι

γλίτωσαν στο ασφαλές καταφύγιο του Αγγελοκάστρου. Όπως αναφέρεται από τον Αθανάσαινα (2008) «Ελάχιστοι από τους κατοίκους γλίτωσαν στο δικόρυφο κάστρο των Κορυφών και στο Αγγελόκαστρο. Οι υπόλοιποι, όσοι δεν σφάχτηκαν, σύρθηκαν κατά χιλιάδες στα σκλαβοπάζαρα της Ανατολής» (2).

Πρόσθετα, λίγες μέρες πριν από τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, η Κέρκυρα πολιορκήθηκε για δεύτερη φορά ανεπιτυχώς από τους Οθωμανούς. Στις 2 Σεπτεμβρίου 1571, οκτώμισι χιλιάδες Τούρκοι αποβιβάστηκαν στο χωριό Ποταμός, καταστρέφοντας σπίτια και εκκλησίες της πόλης και επιχειρώντας ανεπιτυχώς να καταλάβουν το Αγγελόκαστρο, το οποίο βρίσκεται στα βορειοδυτικά του νησιού. Μετά από αυτήν την αποτυχημένη προσπάθεια, οι Τούρκοι αποσύρθηκαν στην Πρέβεζα. Με το τέλος του πολέμου το 1573 και την υπογραφή ειρήνης, ο Καπουδάν Πασάς Σινάν επέστρεψε από την Αφρική και αποβιβάστηκε στην Κέρκυρα, όπου στρατοπέδευσε στην πόλη. Οι κάτοικοι, αγανακτισμένοι από τη συμπεριφορά των Τούρκων, τους επιτέθηκαν και, με τη βοήθεια της βενετικής φρουράς, τους έδιωξαν. Στη συνέχεια, ακολούθησαν ο Πέμπτος Βενετοτουρκικός Πόλεμος (1645-1669) με την πολιορκία του Χάνδακα και την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους, και ο Έκτος Πόλεμος (1684-1699) με την ανάκτηση της Πελοποννήσου από τον Μοροζίνη. Κατά τον Έβδομο Βενετοτουρκικό Πόλεμο (1714-1718), οι Τούρκοι ανακατέλαβαν το Μοριά το 1715 και το 1716 επιτέθηκαν για τρίτη και τελευταία φορά στην Κέρκυρα, αποτυγχάνοντας και πάλι. Σύμφωνα με το βιβλίο του Αθανάσαινα (2008), το Αγγελόκαστρο ήταν ένα από τα κεντρικά σημεία άμυνας κατά την πολιορκία του 1571 (2). Το κάστρο προσέφερε μια στρατηγική θέση για την άμυνα της Κέρκυρας, επιτρέποντας στους υπερασπιστές να απωθήσουν τις οθωμανικές επιθέσεις. Παρά την καταστροφή των περιχώρων και τις βίαιες επιθέσεις, η οχύρωση του Αγγελοκάστρου αποδείχθηκε ικανή να αντέξει την πολιορκία. Η ανθεκτικότητα του κάστρου και η αποτελεσματική άμυνα των υπερασπιστών του διασφάλισαν την προστασία της Κέρκυρας από την οθωμανική κατάληψη.

(2) Αθανάσαινας, Γ. (2008)

(6) Γιωτοπούλου - Σισιλιάνου, Ε. (2002)

Σημειωτέον στο βιβλίο της Γιωτοπούλου-Σισιλιανού (2002), ο Αντώνιος Έπαρχος, στη συγγραφή του το 1552 για την Ιστορία της Κέρκυρας, υπογράμμισε την

τεράστια σημασία του κάστρου, χαρακτηρίζοντας τη θέση του εξαιρετικά ισχυρή και σημειώνοντας ότι σε περίπτωση πολέμου θα μπορούσε να προσφέρει καταφύγιο σε έως τέσσερις χιλιάδες άτομα (6). Η αναφορά του Επάρχου για την ικανότητα φιλοξενίας του κάστρου ήταν πιο ακριβής από εκείνη του προξένου Moro. Ένας ανώνυμος συγγραφέας, σε μια περιγραφή της Κέρκυρας το 1583, εξέφρασε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το Αγγελόκαστρο και τη στρατηγική του σημασία. Παράθεσε λεπτομερώς τα χαρακτηριστικά του κάστρου, υπογραμμίζοντας ότι η τοποθεσία του, από την εξωτερική πλευρά του νησιού, προσέφερε δυνατότητες παροχής ενισχύσεων από αυτήν την κατεύθυνση. Ανέφερε επίσης ότι το 1564 είχε γίνει αντίστοιχη πρόταση, δείχνοντας τη μακροχρόνια στρατηγική σημασία του σημείου.

Ωστόσο, παρά τις επισημάνσεις αυτές, το κάστρο εξακολούθησε να αντιμετωπίζεται κυρίως ως καταφύγιο για τον τοπικό πληθυσμό σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, χωρίς να αναληφθούν πιο συστηματικές εργασίες αναβάθμισής του. Ένα από τα μόνιμα προβλήματα ήταν η εξασφάλιση ενός ικανού φρούραρχου, καθώς οι προσφερόμενοι μισθοί ήταν χαμηλοί. Οι τοπικές αρχές προσπάθησαν επανειλημμένα να πείσουν την κεντρική διοίκηση να αυξήσει τους μισθούς, υποστηρίζοντας ότι ήταν αδύνατο να βρεθεί πεπειραμένος αξιωματικός για τη θέση αυτή με τις υπάρχουσες αποδοχές. Το 1605, για παράδειγμα, ο μηνιαίος μισθός ήταν οκτώ δουκάτα, και οι τοπικές αρχές ζητούσαν διπλασιασμό σε δεκαοκτώ δουκάτα. Τελικά, το αίτημά τους εγκρίθηκε, και ο καπετάνιος του νησιού απομακρύνθηκε από τον ετήσιο μισθό των 190 δουκάτων. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι Έλληνες φρούραρχοι σε άλλες περιοχές, όπως η Πάργα και το Βουθρωτό, αντιμετώπιζαν παρόμοια προβλήματα (6).

Το κάστρο απέδειξε τη σημασία του κατά την πολιορκία του 1537, και το 1621 οι Κερκυραίοι υπέβαλαν νέο αίτημα για αύξηση του μισθού του φρούραρχου, χωρίς να επιβαρύνουν το Δημόσιο. Η Σύγκλητος βελτίωσε τη κατάσταση, αλλά όχι ικανοποιητικά. Ένας τρόπος οικονομικής ενίσχυσης των φρουράρχων που είχε υιοθετηθεί από παλιά ήταν η βοήθεια σε είδος από τους κατοίκους συγκεκριμένων χωριών, πρακτική που συνεχίστηκε μέχρι το 1658, όταν οι χωρικοί διαμαρτυρήθηκαν για τη συνεχιζόμενη φορολόγηση και αποσύρθηκαν από την υποχρέωση. Οι οικονομικές δυσκολίες και οι ταραχές συνεχίστηκαν σε όλη τη διάρκεια του αιώνα, τόσο στην πόλη όσο και στην ύπαιθρο, και το 1652, οι χωρικοί αρνήθηκαν να συνεχίσουν την ενίσχυση του φρούραρχου, γεγονός που οδήγησε σε εξέγερση στην περιοχή του Αγγελόκαστρου (6).

Συγκεκριμένα αναφέρονται βιβλιογραφικά: «... Πολλοί από τους κατοίκους του μπόργκου είχαν καταφύγει στο Μαντράκι για να σωθούν, αλλά μη έχοντας με τι να τραφούν, ούτε πως να προφυλαχτούν από τις ραγδαιότατες βροχές, που πέφτανε αυτές τις μέρες, ξέφυγαν από τα χέρια του εχθρού, αλλά κατά το μεγαλύτερο μέρος πέθαναν εκεί με άθλιο τρόπο. Κάτι λίγοι συνέβηκαν στο Κάστρο, όπου τους τράβηξαν με σκοινιά. Πολλοί από τα χωριά καταφύγανε στο καστέλι του Αγίου Αγγέλου, όπου το φρούριό του τους προφύλαξε από την κατά των εχθρών...» (Αθανάσαινας, 2008) (2).

Και συνεχίζεται η αναφορά στην πολιορκία: «Για το καστέλι του Αγίου Αγγέλου, δηλαδή το Αγγελόκαστρο, μιλάει και ο Γκουάτσο: «... Κι ενώ οι Τούρκοι όντας κύριοι του νησιού της Κέρκυρας, λεηλατούσαν, σκότωναν και αιχμαλώτιζαν τους κατοίκους, πολλοί απ' αυτούς για να σωθούν κατέφυγαν στο Φρούριο των Αγγέλων που βρίσκεται στους προς τα δυτικά του νησιού απόκρημνους βράχους του όρους Ιστώνη, σε δεκαπέντε μίλια απόσταση από την πόλη, και είναι οχυρότερο ακόμη κι απ' αυτό το Φρούριο της πόλης. Σ' αυτό το μέρος είχαν συναχθεί, όσο διάστημα έμεναν οι Τούρκοι στο νησί, τέσσερις μάχες κατά τις οποίες οι ορμητικές έφοδοι των Τούρκων αποκρούστηκαν με μεγάλη ευκολία, και μάλιστα, στην τελευταία αποδιοργάνωσή τους, καταδιώχτηκαν απ' αυτούς που ήταν στο φρούριο κι έχοντας εναντίον τους πέτρες και βέλη. Σ' αυτό το φρούριο του Αγγελόκαστρου σώθηκαν από βέβαιο θάνατο και σκλαβιά γύρω στις τρεις χιλιάδες νησιώτες...» (Αθανάσαινας, 2008) (2).

Και ο Νικάνοδρος Νούκιος γράφει: «... Εν τούτω δέ τινες των εκ της νήσου εις φρούριον τι του Αγγέλου καλούμενον, προς λίβα κατά θάλατταν επιτετραμμένον εν ερυμνώ τινι τόπω και κρημνώδει και πέτραις απορρωγάσιν ερηρυσμένω σφας κατησφαλίσταντο, εκείθεν τε γενναίως τους βαρβάρους αμυνόμενοι, λίθοις άνωθεν και βέλεσι βάλλοντες, ώστε πολλούς των πολεμίων ταύτη διαφθείραι. Κείται δε το φρούριον έξωθεν της νήσου, ως έφημεν, προς λίβα, οχυρόν πάνυ και δυσπρόσοδον. Άλλοι δ' εις τας των ορέων κορυφάς ανέβαινον, ασφάλειαν σφίσι πραγματευόμενοι, έτεροι δ' εις έλη και δρυμώνας και κατεκρύπτοντο...». (2)

Ο Αυστριακός ιστορικός Φον Χάμερ, που βασίζεται κυρίως σε Οθωμανούς συγγραφείς αναφέρει: «... Τα κύρια σημεία, στα οποία είχαν εγκατασταθεί οι Τούρκοι εμπρός από το φρούριο ήσαν το ανάκτορο Βαλή (Αβράμ), το χωριό Ποταμός και η βραχονησίδα Μαλιτιέφοβ (Βίδο). Όμως και στο ευρισκόμενο από την άλλη μεριά του νησιού, προς τον κάβο Οτράντο, Καστέλι του Αγίου Αγγέλου που τότε ήταν ισχυρότερο

από την ίδια την Κέρκυρα, είχαν επανειλημμένα, μάταια όμως, επιτεθεί οι Τούρκοι και το χτύπησαν τέσσερις φορές με τα τουφέκια...»

Εικόνα 9. Το Αγγελόκαστρο το 1955 (Φωτογραφικό αρχείο: Θεόδωρος Μεταλληνός Πηγή: www.corfuland.gr)

(2) Αθανάσainaς, Γ. (2008).

(6) Γιωτοπούλου - Σισιλιάνου, Ε. (2002).

Κεφάλαιο 4^ο - Προτάσεις αναδόμησης της περιοχής

Η περιοχή του Αγγελοκάστρου στην Κέρκυρα, με την πλούσια ιστορία και την πολιτιστική της σημασία, προσφέρει πολλές ευκαιρίες για αναδόμηση και ανάδειξη που μπορεί να ενισχύσει την τοπική κοινωνία και οικονομία. Οι προτάσεις αυτές εστιάζουν στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, τη δημιουργία μουσειακών χώρων, την προώθηση του τουρισμού και την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας, με μια ολοκληρωμένη και επιστημονικά τεκμηριωμένη προσέγγιση.

- **Διατήρηση και Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς**

Η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του Αγγελοκάστρου είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ιστορική και αρχιτεκτονική ταυτότητα της Κέρκυρας. Η αναστήλωση του κάστρου απαιτεί προσεκτική προσέγγιση που συνδυάζει σύγχρονες μεθόδους συντήρησης με παραδοσιακές τεχνικές αποκατάστασης. Η εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων συντήρησης και αναστήλωσης είναι απαραίτητη για την προστασία του Αγγελοκάστρου. Η χρήση ανθεκτικών και φιλικών προς το περιβάλλον υλικών, όπως η πέτρα και το ξύλο, μπορεί να εξασφαλίσει τη μακροχρόνια διατήρηση του μνημείου. Επιπλέον, η ενσωμάτωση παραδοσιακών τεχνικών αποκατάστασης, όπως η χρήση ασβεστοκονιάματος, συμβάλλει στη διατήρηση της αυθεντικότητας του κάστρου. Οι προσεγγίσεις αυτές πρέπει να τεκμηριώνονται επιστημονικά και να παρακολουθούνται συνεχώς για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Σήμερα, το Αγγελόκαστρο αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα φθοράς, όπως διάβρωση των τειχών, καταρρεύσεις και ζημιές στα αρχιτεκτονικά του στοιχεία. Αυτές οι φθορές απαιτούν επεμβάσεις για να διασφαλιστεί η σταθερότητα και η διατήρηση του κάστρου. Η χρήση τεχνολογιών, όπως η τρισδιάστατη σάρωση και η ψηφιακή αναπαράσταση, μπορεί να διευκολύνει την ακριβή αναστήλωση των κατεστραμμένων τμημάτων και να παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για τη δομική κατάσταση του κάστρου.

- **Δημιουργία Μουσειακών Χώρων**

Η μετατροπή του Αγγελοκάστρου σε μουσειακό χώρο μπορεί να προσφέρει σημαντικά πολιτιστικά και οικονομικά οφέλη. Αυτή η προσέγγιση περιλαμβάνει τη δημιουργία εκθεσιακών χώρων, την ενσωμάτωση σύγχρονων τεχνολογιών και την προώθηση της εκπαιδευτικής αποστολής του κάστρου. Συγκεκριμένα, η δημιουργία εκθεσιακών χώρων εντός του κάστρου είναι πρωταρχικής σημασίας. Αυτοί οι χώροι θα παρουσιάζουν ευρήματα και τεκμήρια από την ιστορία του κάστρου και της ευρύτερης περιοχής. Οι εκθέσεις δύνανται να καλύπτουν όλες τις ιστορικές περιόδους του κάστρου, από τη βυζαντινή εποχή μέχρι τη βενετική και οθωμανική κυριαρχία, προσφέροντας μια ολοκληρωμένη εικόνα της ιστορικής εξέλιξης του μνημείου.

Για την καλύτερη εμπειρία των επισκεπτών, οι εκθεσιακοί χώροι θα πρέπει να διαμορφωθούν με βάση τις πιο πρόσφατες μουσειολογικές πρακτικές. Η χρήση φωτισμού και χρωμάτων μπορεί να δημιουργήσει μια ατμοσφαιρική παρουσίαση των εκθεμάτων, ενώ η σαφής σήμανση και οι επεξηγηματικές πινακίδες θα διευκολύνουν την κατανόηση της ιστορίας του κάστρου. Επιπλέον, η δημιουργία θεματικών εκθέσεων που θα εναλλάσσονται τακτικά μπορεί να διατηρήσει το ενδιαφέρον των επισκεπτών και να προσελκύσει επαναλαμβανόμενες επισκέψεις.

Πρόσθετα, η ενσωμάτωση σύγχρονων τεχνολογιών μπορεί να μεταμορφώσει την εμπειρία των επισκεπτών και να αναδείξει την ιστορία του Αγγελοκάστρου με εντυπωσιακό τρόπο. Οι διαδραστικές εκθέσεις, η εικονική πραγματικότητα και οι ψηφιακές αναπαραστάσεις μπορούν να προσφέρουν μια μοναδική και εκπαιδευτική εμπειρία. Για παράδειγμα, οι επισκέπτες θα μπορούσαν να «περπατήσουν» μέσα στο κάστρο όπως ήταν κατά τη βυζαντινή εποχή ή να παρακολουθήσουν μια αναπαράσταση της πολιορκίας του κάστρου από τους Οθωμανούς. Η χρήση διαδραστικών οθονών αφής μπορεί να επιτρέψει στους επισκέπτες να διερευνήσουν πληροφορίες για τα εκθέματα, ενώ οι ακουστικές οδηγίες μπορούν να παρέχουν ηχητική καθοδήγηση σε πολλές γλώσσες. Επιπλέον, οι εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας (AR) μπορούν να «ζωντανέψουν» την ιστορία του κάστρου με τρόπο που να είναι κατανοητός και προσιτός σε άτομα όλων των ηλικιών.

- **Δημιουργία μικρού μουσείου**

Προτείνεται επίσης η δημιουργία ενός μικρού μουσείου κοντά στο κάστρο. Αυτό το μουσείο μπορεί να φιλοξενεί ευρήματα από ανασκαφές στην περιοχή και να προσφέρει χώρο για επιστημονική έρευνα και μελέτη. Η συνεργασία με πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα μπορεί να προσελκύσει ερευνητές και φοιτητές, ενισχύοντας την επιστημονική κοινότητα και προωθώντας την αρχαιολογική έρευνα. Το μουσείο μπορεί να περιλαμβάνει ειδικούς χώρους για εργαστήρια και σεμινάρια, όπου οι επισκέπτες θα μπορούν να παρακολουθήσουν και να συμμετάσχουν σε δραστηριότητες όπως η ανασκαφή και η συντήρηση αρχαιολογικών ευρημάτων. Επιπλέον, η δημιουργία μιας βιβλιοθήκης και ενός αρχείου με επιστημονικές δημοσιεύσεις και τεκμήρια μπορεί να υποστηρίξει την έρευνα και να προωθήσει τη γνώση για την ιστορία της περιοχής.

- **Προώθηση Τουρισμού**

Η προώθηση του τουρισμού αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής του Αγγελοκάστρου. Η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου σχεδίου τουριστικής προβολής μπορεί να αναδείξει την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής και να προσελκύσει περισσότερους επισκέπτες. Η δημιουργία ψηφιακών και έντυπων υλικών προβολής αποτελεί τη βάση για μια επιτυχημένη τουριστική καμπάνια. Αυτά τα υλικά μπορούν να περιλαμβάνουν φυλλάδια, αφίσες, ενημερωτικά έντυπα και ψηφιακό περιεχόμενο, όπως βίντεο και ιστοσελίδες. Η παραγωγή ποιοτικού οπτικοακουστικού υλικού που θα παρουσιάζει την ιστορία και την ομορφιά του Αγγελοκάστρου μπορεί να προσελκύσει το ενδιαφέρον των επισκεπτών από όλο τον κόσμο.

Πρόσθετα, η συμμετοχή σε διεθνείς τουριστικές εκθέσεις είναι ιδιαίτερα σημαντική για την προβολή του Αγγελοκάστρου. Αυτές οι εκθέσεις παρέχουν μια πλατφόρμα για την προβολή του μνημείου σε διεθνές κοινό, ενισχύοντας την προβολή του και προσελκύοντας τουρίστες από διάφορες χώρες. Η συνεργασία με τουριστικά γραφεία και επαγγελματίες του κλάδου μπορεί να διευρύνει την απήχηση της καμπάνιας και να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες συνεργασίας. Επίσης, η οργάνωση θεματικών περιηγήσεων και πολιτιστικών εκδηλώσεων μπορεί να εμπλουτίσει την εμπειρία των επισκεπτών. Οι θεματικές περιηγήσεις θα μπορούσαν να επικεντρωθούν

στην ιστορία του κάστρου και της Κέρκυρας, προσφέροντας στους επισκέπτες μια βαθύτερη κατανόηση του πολιτιστικού τους πλούτου. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως οι αναπαραστάσεις ιστορικών γεγονότων και τα φεστιβάλ, μπορούν να ζωντανέψουν την ιστορία του κάστρου και να προσελκύσουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών.

Τέλος, προτείνονται δύο πρόσθετες τουριστικές παράμετροι. Η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου τουριστικού κέντρου πληροφόρησης μπορεί να παρέχει στους επισκέπτες όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για την ιστορία και την πολιτιστική αξία του Αγγελοκάστρου. Το κέντρο θα προσφέρει πληροφορίες για τις διαθέσιμες δραστηριότητες και εκδηλώσεις στην περιοχή, καθώς και για τα άλλα σημαντικά αξιοθέατα της Κέρκυρας. Εξοπλισμένο με διαδραστικά εκθέματα και ενημερωτικό υλικό, το κέντρο πληροφόρησης θα λειτουργεί ως κόμβος πληροφόρησης και εξυπηρέτησης των επισκεπτών. Η ανάπτυξη ενός δικτύου μονοπατιών που θα συνδέει το Αγγελόκαστρο με άλλους σημαντικούς αρχαιολογικούς και τουριστικούς προορισμούς της Κέρκυρας μπορεί να ενισχύσει την τουριστική εμπειρία. Τα μονοπάτια αυτά μπορούν να σχεδιαστούν έτσι ώστε να προσφέρουν στους επισκέπτες τη δυνατότητα να απολαύσουν τη φυσική ομορφιά και την πολιτιστική κληρονομιά του νησιού μέσω περιήγησης και πεζοπορίας. Οι πινακίδες πληροφοριών κατά μήκος των μονοπατιών μπορούν να παρέχουν ιστορικές και πολιτιστικές πληροφορίες, κάνοντας την εμπειρία των επισκεπτών πιο εμπλουτισμένη και εκπαιδευτική.

Η προώθηση του τουρισμού στην περιοχή του Αγγελοκάστρου απαιτεί στρατηγικό σχεδιασμό και συντονισμό. Παρά τα προφανή οφέλη, πρέπει να διασφαλιστεί ότι οι τουριστικές παρεμβάσεις θα διατηρήσουν την αυθεντικότητα του μνημείου και δεν θα αλλοιώσουν τη φυσική και πολιτιστική του αξία.

- **Ενίσχυση Τοπικής Οικονομίας**

Η αναδόμηση του Αγγελοκάστρου μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας. Αρχικά, η ανάπτυξη υποδομών φιλοξενίας, όπως ξενοδοχεία και ξενώνες, θα εξασφαλίσει άνετη διαμονή για τους επισκέπτες. Η δημιουργία καταλυμάτων υψηλής ποιότητας που προσφέρουν μοναδική θέα και πρόσβαση σε πολιτιστικά και φυσικά αξιοθέατα μπορεί να προσελκύσει τουρίστες από όλο τον κόσμο. Επιπλέον, η βελτίωση των υφιστάμενων υποδομών φιλοξενίας και η παροχή αναβαθμισμένων υπηρεσιών θα ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητα της περιοχής. Παράλληλα, η στήριξη τοπικών επιχειρήσεων, όπως εστιατόρια και καταστήματα που προσφέρουν τοπικά προϊόντα και παραδοσιακά εδέσματα, μπορεί να προσφέρει στους επισκέπτες μια αυθεντική και ολοκληρωμένη εμπειρία. Τα εστιατόρια μπορούν να προωθήσουν την τοπική γαστρονομία προσφέροντας πιάτα που βασίζονται σε παραδοσιακές συνταγές και τοπικά προϊόντα. Τα καταστήματα μπορούν να διαθέτουν τοπικά παραγόμενα προϊόντα, όπως ελαιόλαδο, κρασί, τυριά και χειροτεχνήματα, ενισχύοντας έτσι την τοπική οικονομία.

Η ενίσχυση της τοπικής γαστρονομίας αποτελεί επίσης σημαντικό στοιχείο αυτής της στρατηγικής. Μέσω γευστικών δοκιμών και γαστρονομικών εκδηλώσεων, η πλούσια γαστρονομική παράδοση της περιοχής μπορεί να αναδειχθεί. Η διοργάνωση αγορών και εκθέσεων τοπικών προϊόντων μπορεί να προσφέρει στους επισκέπτες την ευκαιρία να γνωρίσουν και να αγοράσουν τοπικά προϊόντα, ενισχύοντας έτσι την οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση στην περιοχή. Επιπλέον, η δημιουργία συνεταιρισμών μπορεί να ενισχύσει την τοπική οικονομία και να προωθήσει την αειφόρο ανάπτυξη. Συνεταιρισμοί αγροτών και βιοτεχνών μπορούν να συνεργαστούν για την παραγωγή και την προώθηση τοπικών προϊόντων. Η υποστήριξη μικρών επιχειρήσεων μπορεί να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες απασχόλησης και να ενισχύσει την οικονομική βιωσιμότητα της περιοχής. Προγράμματα επιχορηγήσεων και δανείων μπορούν να βοηθήσουν τις μικρές επιχειρήσεις να αναπτυχθούν και να καινοτομήσουν.

Η συνεργασία με τοπικούς παραγωγούς και βιοτέχνες για τη δημιουργία και προώθηση παραδοσιακών προϊόντων μπορεί επίσης να ενισχύσει την τοπική οικονομία και να προωθήσει την πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής. Οι παραδοσιακές τέχνες και οι τεχνικές μπορούν να αναβιώσουν και να προωθηθούν μέσα από εργαστήρια και εκδηλώσεις. Η ενσωμάτωση αυτών των προϊόντων στις τουριστικές δραστηριότητες

μπορεί να προσφέρει μια αυθεντική και εμπλουτισμένη εμπειρία στους επισκέπτες. Τέλος, η διοργάνωση αγορών και εκθέσεων τοπικών προϊόντων και χειροτεχνημάτων μπορεί να προσφέρει στους επισκέπτες την ευκαιρία να γνωρίσουν και να αγοράσουν τοπικά προϊόντα. Οι αγορές αυτές μπορούν να διοργανώνονται σε τακτά χρονικά διαστήματα, προσελκύοντας τουρίστες και ντόπιους. Οι εκθέσεις μπορούν να περιλαμβάνουν επιδείξεις παραδοσιακών τεχνικών και εργαστήρια, δίνοντας στους επισκέπτες τη δυνατότητα να συμμετάσχουν ενεργά και να μάθουν για την τοπική πολιτιστική κληρονομιά.

- **Εκπαιδευτικές και Ερευνητικές Δραστηριότητες**

Η ανάπτυξη εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων στο Αγγελόκαστρο μπορεί να αναδείξει περαιτέρω την αξία του μνημείου και να συμβάλει στην προώθηση της γνώσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Προτείνεται η συνεργασία με πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα για την οργάνωση συνεδρίων, σεμιναρίων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα επικεντρώνονται στην ιστορία, την αρχαιολογία και τη συντήρηση των μνημείων. Τα συνέδρια και τα σεμινάρια μπορούν να προσελκύσουν ειδικούς και ακαδημαϊκούς από όλο τον κόσμο, ενισχύοντας τη διεθνή συνεργασία και την ανταλλαγή γνώσεων. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα θα προσφέρουν στους συμμετέχοντες την ευκαιρία να εμβαθύνουν στην ιστορία του Αγγελόκαστρου και να μάθουν για τις σύγχρονες πρακτικές συντήρησης.

Επιπλέον, η δημιουργία προγραμμάτων εθελοντισμού μπορεί να προσφέρει ευκαιρίες συμμετοχής στους νέους και να ενισχύσει την τοπική συμμετοχή στην προστασία και ανάδειξη του μνημείου. Οι εθελοντές μπορούν να συμμετάσχουν σε διάφορες δραστηριότητες, όπως η συντήρηση του κάστρου, η διοργάνωση εκδηλώσεων και η ενημέρωση των επισκεπτών. Αυτά τα προγράμματα μπορούν επίσης να προσελκύσουν νέους από άλλες περιοχές και χώρες, προωθώντας την πολιτιστική ανταλλαγή και τη διεθνή συνεργασία. Παράλληλα, η δημιουργία ενός ερευνητικού κέντρου στο Αγγελόκαστρο μπορεί να προσελκύσει επιστήμονες και ερευνητές από όλο τον κόσμο. Το ερευνητικό κέντρο θα παρέχει τις απαραίτητες υποδομές και τον εξοπλισμό για τη διεξαγωγή επιστημονικής έρευνας και τη μελέτη της ιστορίας και της αρχαιολογίας της περιοχής. Οι ερευνητές θα έχουν την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε

αρχαιολογικές ανασκαφές και να ανακαλύψουν νέα ευρήματα που θα εμπλουτίσουν τη γνώση μας για το Αγγελοκάστρο και την ιστορία του.

Η δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων για σχολεία και πανεπιστήμια μπορεί να προσφέρει στους μαθητές και φοιτητές μια μοναδική ευκαιρία να γνωρίσουν την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά του Αγγελοκάστρου. Τα προγράμματα αυτά μπορούν να περιλαμβάνουν διαδραστικές δραστηριότητες, ξεναγήσεις και εργαστήρια που θα βοηθήσουν τους νέους να κατανοήσουν την αξία του μνημείου και την ανάγκη για την προστασία του. Οι μαθητές και οι φοιτητές θα έχουν επίσης την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε αρχαιολογικές ανασκαφές και ερευνητικά προγράμματα, αποκτώντας πρακτική εμπειρία και συμβάλλοντας στην επιστημονική έρευνα. Η οργάνωση αρχαιολογικών ανασκαφών και ερευνητικών προγραμμάτων μπορεί να προσφέρει στους ερευνητές και φοιτητές την ευκαιρία να συμμετάσχουν ενεργά στην επιστημονική έρευνα και να συμβάλουν στην ανακάλυψη νέων ευρημάτων και πληροφοριών για την ιστορία του κάστρου. Οι ανασκαφές μπορούν να αποκαλύψουν σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα που θα εμπλουτίσουν τις γνώσεις μας για την ιστορία της περιοχής και θα ενισχύσουν την πολιτιστική της αξία. Τα ερευνητικά προγράμματα μπορούν να περιλαμβάνουν τη μελέτη των ευρημάτων, τη συντήρηση των μνημείων και την ανάλυση των ιστορικών δεδομένων.

Εικόνα 10. Το Αγγελόκαστρο (2024)

Εικόνα 11. Το προπύργιο(2024)

Εικόνα 12. Η εκκλησία της Αγίας Κυριακής(2024)

Εικόνα 13,15. Τοιχογραφίες μέσα στην εκκλησία(2024)

Εικόνα 15. Εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ και Γαβριήλ(2024)

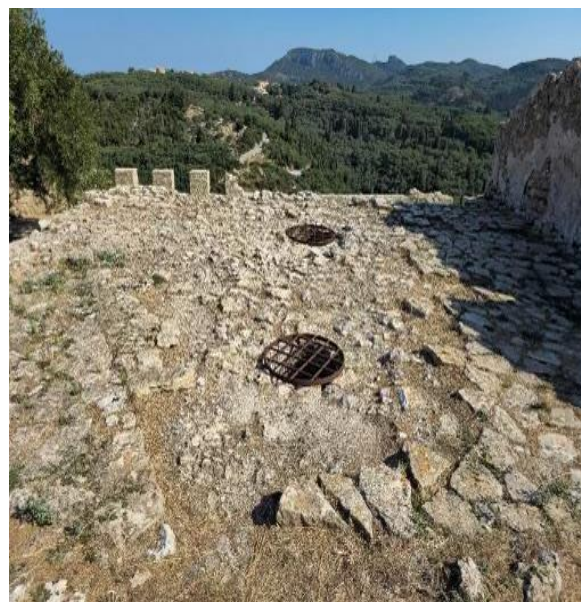
Εικόνα 16. Βυζαντινό Γλυπτό(2024)

Εικόνα 17. Τοποθεσία κανονιών (μπομπάρδες)(2024)

Εικόνα 18. Οι 12 τάφοι των μοναχών(2024)

Εικόνα 19. Οι δεξαμενές(2024)

Εικόνα 20. Ο πλάτανος που φύτεψαν χωρικοί του χωριού Κρήνη(2024)

Κεφάλαιο 6^ο - Συμπεράσματα

Η γεωπολιτική θέση της Κέρκυρας υπήρξε στρατηγικά σημαντική καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της, λόγω της τοποθεσίας της στο σταυροδρόμι μεταξύ Δυτικής Ευρώπης και Ανατολής. Το νησί βρίσκεται στην είσοδο της Αδριατικής Θάλασσας, επιτρέποντας τον έλεγχο των θαλάσσιων εμπορικών οδών και αποτελώντας στρατηγικό σημείο για την άμυνα της περιοχής (Ασωνίτης, 2009). Το Αγγελόκαστρο, στο βορειοδυτικό άκρο της Κέρκυρας, ενισχύει ακόμη περισσότερο τη στρατηγική αξία του νησιού. Η απόρθητη θέση του κάστρου επέτρεπε την εποπτεία και τον έλεγχο της θαλάσσιας περιοχής της νότιας Αδριατικής, καθιστώντας το βασικό σημείο άμυνας κατά των επιδρομών.

Η ιστορική του σημασία είναι εμφανής από τις διάφορες φάσεις της οχύρωσης και των ανακαινίσεων που πραγματοποιήθηκαν από τους Βυζαντινούς, τους Ανδηγαυούς και τους Βενετούς. Οι Βυζαντινοί ενίσχυσαν την περιοχή κατά τον 11ο και 12ο αιώνα, ιδιαίτερα μετά την απώλεια των κτήσεων στη νότια Ιταλία το 1071, μετατρέποντας την Κέρκυρα σε σύνορο μεταξύ του Βυζαντίου και των δυτικών εχθρών, όπως οι Νορμανδοί της Σικελίας. Κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας, το Αγγελόκαστρο χρησιμοποιήθηκε για την προστασία του νησιού από τις οθωμανικές επιδρομές. Οι Τούρκοι επιχείρησαν ανεπιτυχώς να καταλάβουν το κάστρο στις πολιορκίες του 1571 και του 1716, υπογραμμίζοντας την ανθεκτικότητα και τη στρατηγική του σημασία. Η θέση του κάστρου στο βορειοδυτικό άκρο της Κέρκυρας παρείχε πλεονεκτήματα εποπτείας τόσο της θάλασσας όσο και της ενδοχώρας, επιτρέποντας την έγκαιρη ανίχνευση και αποτροπή επιθέσεων.

Σήμερα, το Αγγελόκαστρο αποτελεί σημαντικό ιστορικό και αρχαιολογικό μνημείο που μαρτυρά τις διαφορετικές φάσεις της ιστορίας της Κέρκυρας. Η κατανόηση της ιστορίας του κάστρου είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση της μεσαιωνικής και νεότερης ιστορίας του νησιού. Οι συνεχιζόμενες έρευνες και ανασκαφές συνεχίζουν να αποκαλύπτουν πληροφορίες για τη στρατηγική και πολιτική σημασία του κάστρου, προσφέροντας πολύτιμες γνώσεις για την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής.

Βιβλιογραφικές αναφορές

1. Αγγελομάτη – Τσουγκαράκη Ε. 2000. Η Κέρκυρα την περίοδο 1797 – 1864. Στο: Παππάς Θ. (επιμ.) Κέρκυρα, εγχειρίδιο τοπικής ιστορίας. Υπ. Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Δήμου Κερκυραίων. Αθήνα. σελ.175 - 194.
2. Αθανάσσαινας, Γ. (2008). 1537: Η Πολιορκία της Κέρκυρας από τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή και τα ταξίδια του Σαιν Μπανκαρ στις ελληνικές θάλασσες. Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών
3. Ασωτίδης Σ. 2000. Η μεσαιωνική Κέρκυρα. Στο: Παππάς Θ. (επιμ.) Κέρκυρα, εγχειρίδιο τοπικής ιστορίας. Υπ. Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Δήμου Κερκυραίων. Αθήνα. σελ.131-156.
4. Ασωνίτης, Σ. (1999). Ανδηγαυική Κέρκυρα (13ος - 14ος αι.). Εκδόσεις Απόστροφος Κέρκυρα
5. Ασωνίτης, Σ. (2009). Η Κέρκυρα και τα ηπειρωτικά παράλια στα τέλη του Μεσαίωνα (1386 - 1462). Θεσσαλονίκη: University Studio Press
6. Γιωτοπούλου - Σισιλιάνου, Ε. (2002). Πρεσβείες της Βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος - 18ος αι.). Αθήνα: Αρχαία Νομού Κέρκυρας
7. Καστρολόγος. (2024). Αγγελόκαστρο. Προσβάσιμο: <https://shorturl.at/vHnp5>
8. Λιβιεράτος Ε. και Μπεριάτος Η. (επιμ.) 2001. Η Επτάνησος σε χάρτες – από τον Πτολεμαίο στους δορυφόρους. Χάρτες από τα αρχαία Εθνικής Χαρτοθήκης, Biblioteca Nazionale Marciana, Museo Correr di Venezia, Archivio di Stato di Venezia. Εθνική Χαρτοθήκη, εκδόσεις Ζήτη & Σια.
9. Νικηφόρου Α. 2000. Διαπλοκή των ανθρώπων και χώρου στην Κέρκυρα από τους μεσοβυζαντινούς ως τους νεότερους χρόνους. Στο: Παππάς Θ. (επιμ.). Κέρκυρα, εγχειρίδιο τοπικής ιστορίας. Υπ. Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων -Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Δήμου Κερκυραίων. Αθήνα. σελ. 87-130.
10. Παππάς Θ.Γ. και Πρέκα - Αλεξανδρή Κ. 2000. Η αρχαία Κέρκυρα. Στο: Παππάς Θ. (επιμ.) Κέρκυρα, εγχειρίδιο τοπικής ιστορίας. Υπ. Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Δήμου Κερκυραίων. Αθήνα. σελ.53 -86.

11. Χονδρογιάννης & Βρανίκας, (2005) Βυζαντινό φρούριο Αγγελοκάστρου, Κέρκυρα, Μνημεία και Μουσεία της Ελλάδας
12. Jervis H. and W., History of the island of Corfu, London 1852.